

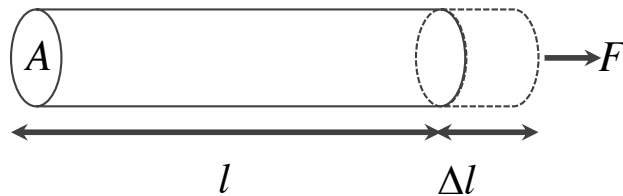
Fogorvosi anyagtudomány fizikai alapjai

Szövetek mechanikai tulajdonságai

ISMÉTLÉS

Hooke törvény

$$\frac{F}{A} = E \frac{\Delta l}{l}$$

F = erő

A = keresztmetzeti felület

l = nyugalmi hossz

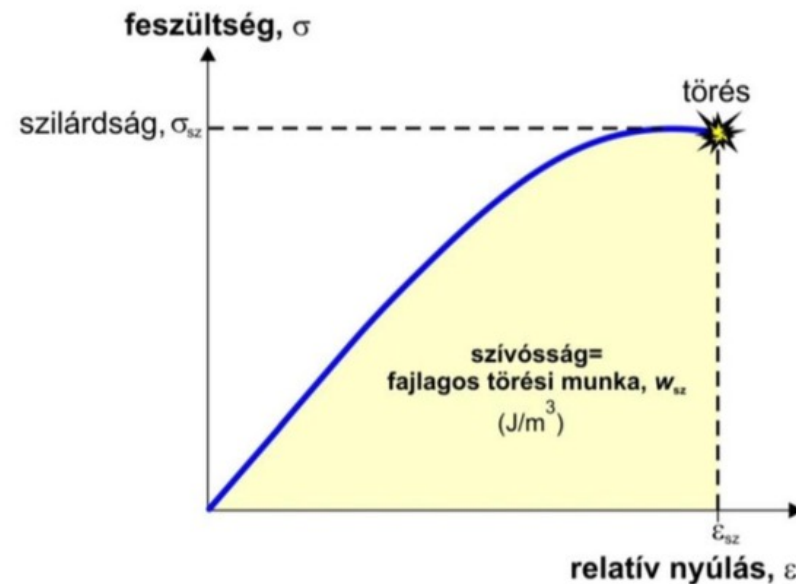
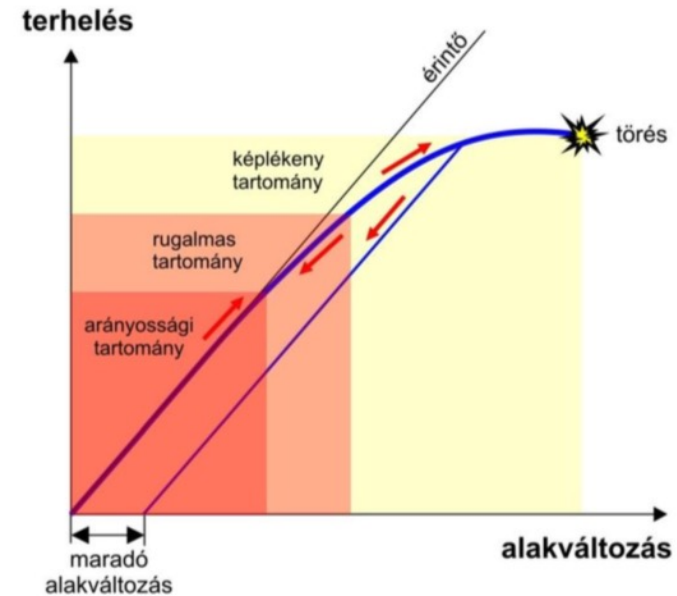
Δl = megnyúlás

$F/A = \sigma = \text{feszültség (N/m}^2 = \text{Pa)}$

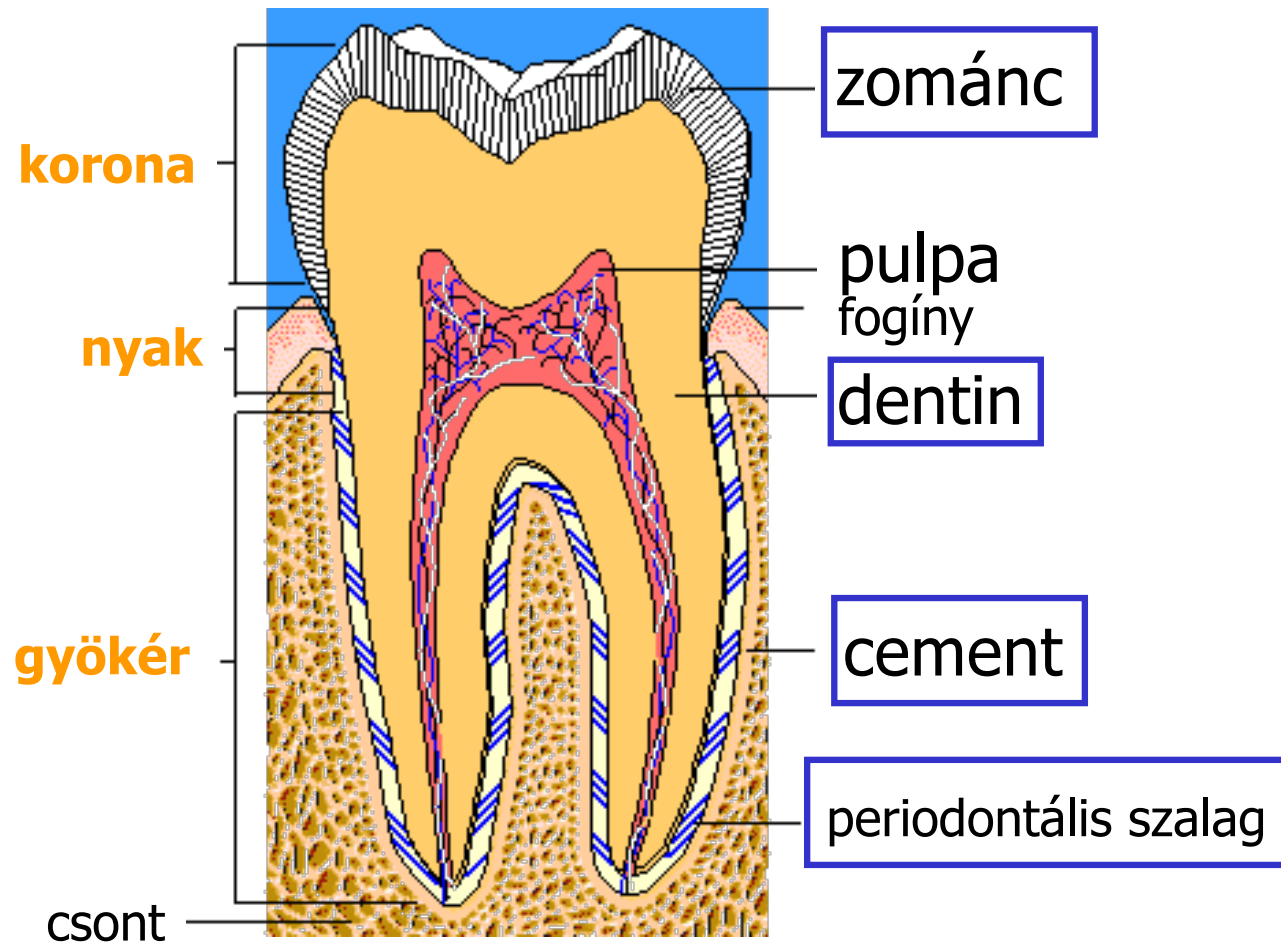
$\Delta l/l = \varepsilon = \text{deformáció (dimenzió nélküli)}$

$E = \sigma / \varepsilon$ Young modulus (Pa)

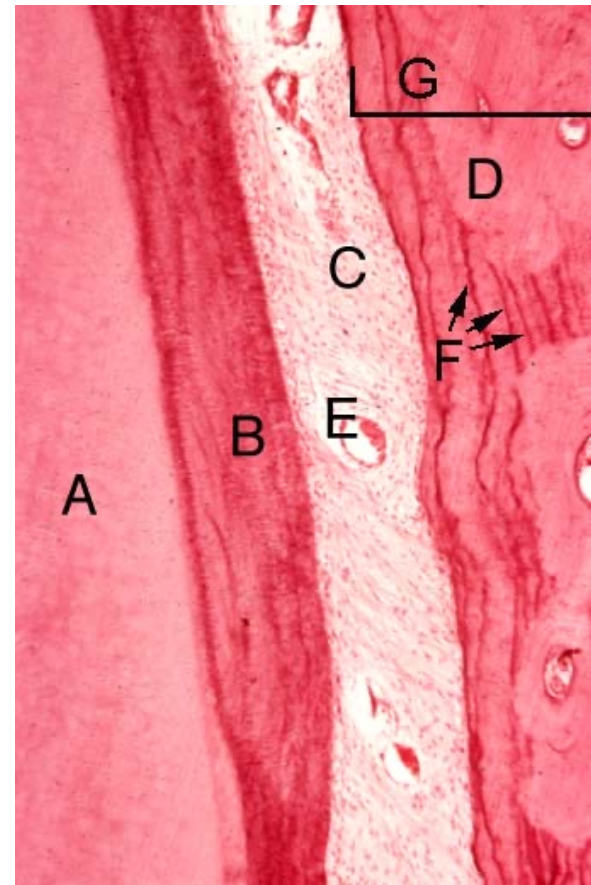
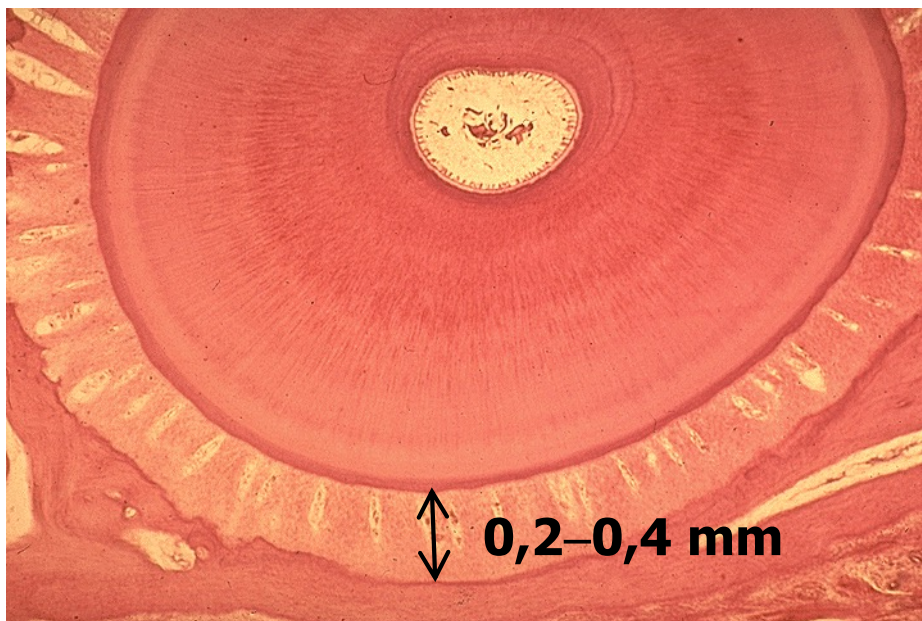
Feszültség – deformáció diagram

A fog szövetei és a fog körüli szövetek

Periodontális szalag (ligamentum periodontale)

≈ kollagén

polimer

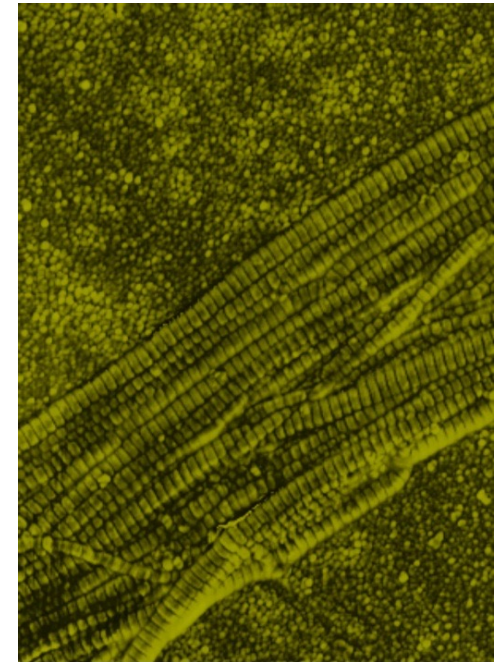
Kollagén

Szerkezeti fehérje, a kötőszövetek legfontosabb fehérjéje, emlősök összefehérje mennyiségének kb. negyedét teszi ki.

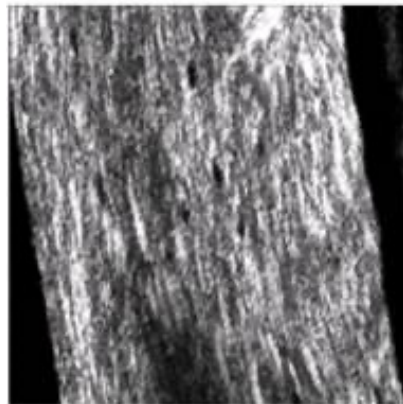
Fontos szerepet játszik a következő szövetekben/szervekben:

- inak, szalagok,
- bőr,
- porc,
- csont,
- fog,
- érfal
- üvegtest,
- szaruhártya,
- stb.

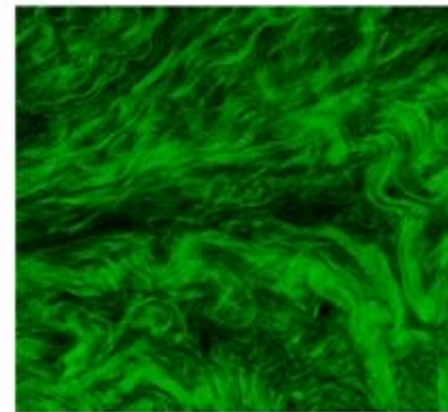
szem

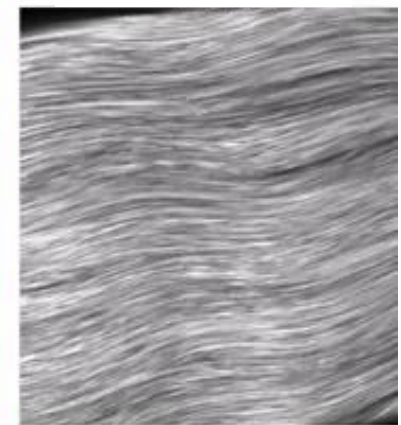
csont

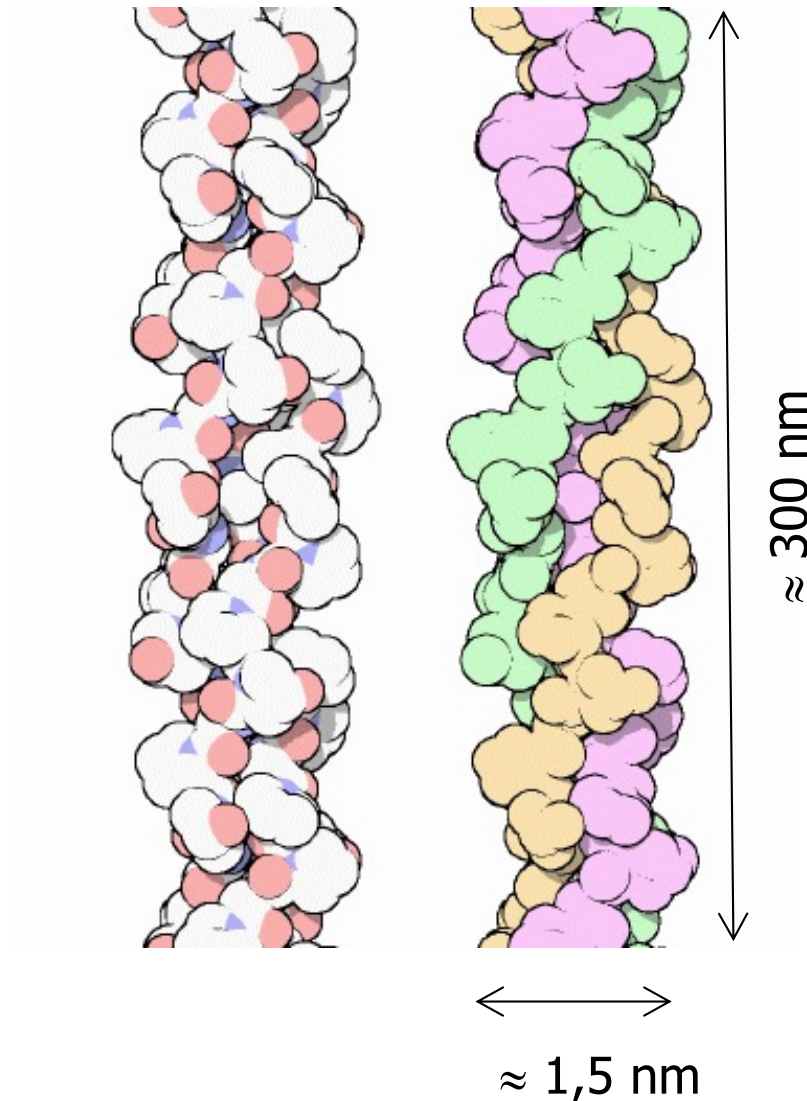
bőr

ín

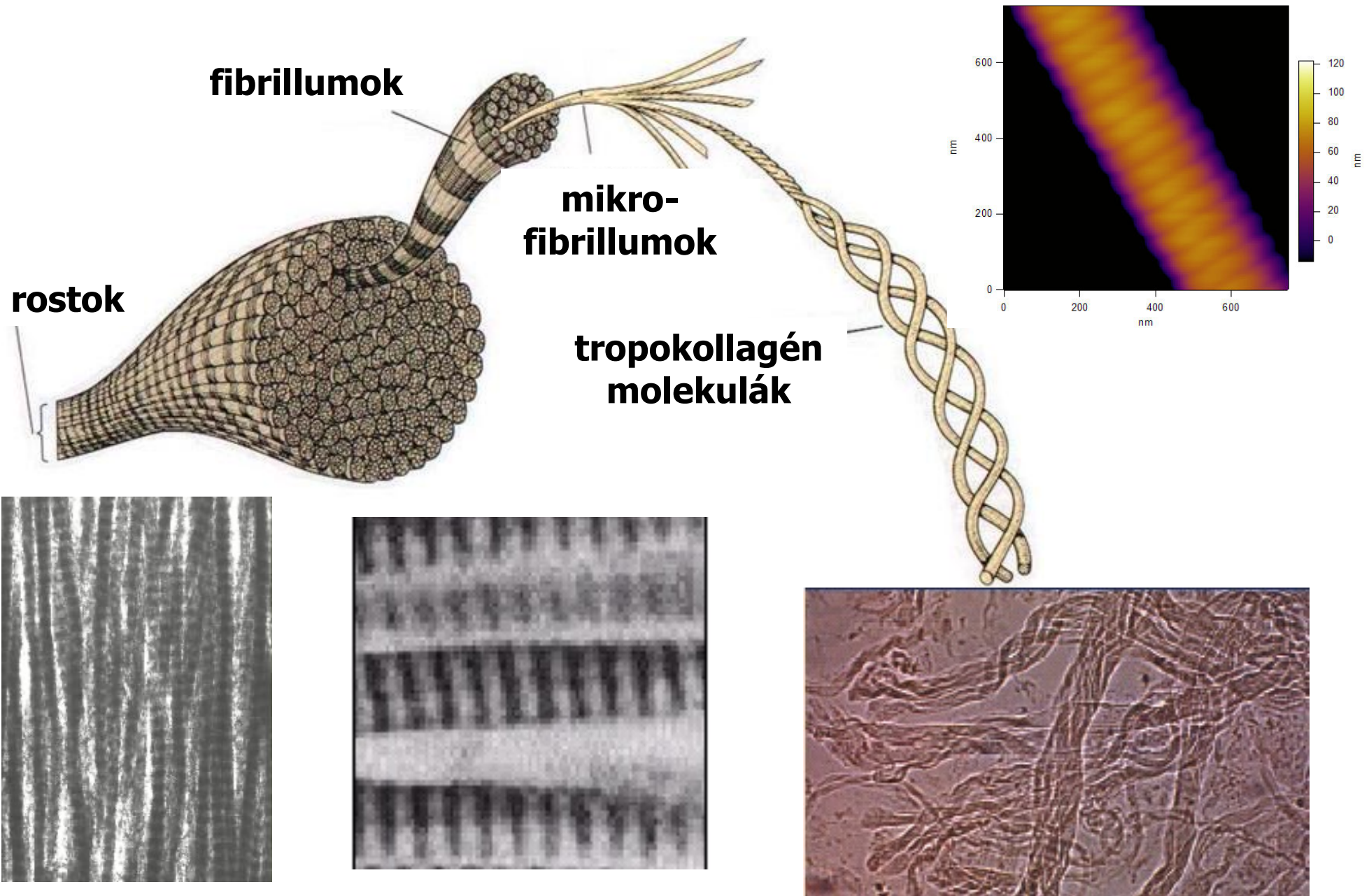

A kollagén molekula

- 1400 aminosav/lánc
- glicin (kb. 1/3),
prolin (kb. 1/10),
hidroxiprolin, ...
- 3 lánc → tripla hélix

Kollagén molekulák elrendeződése

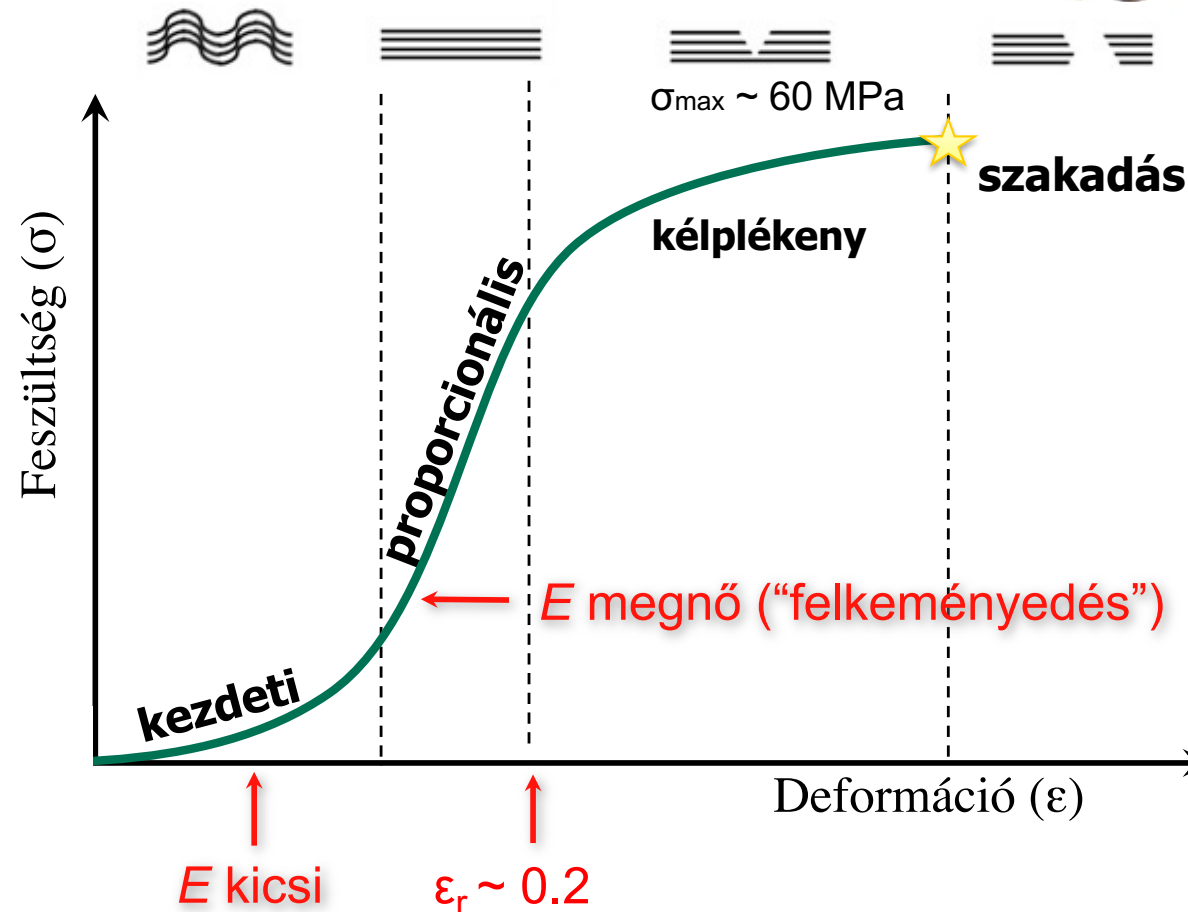

Kollagénrost nyújtási diagramja

anyag	E (GPa)
fogzománc	≈ 100
dentin	≈ 15
acél	200-230
amalgám	50-60
arany	79
üveg	60-90
kerámiák	60-130
porcelán	60-110
PMMA	2,4-3,8
szilikon	$\approx 0,0003$

anyag	$\sigma_{sz, szakító}$ (MPa)
fogzománc	≈ 10
dentin	≈ 110
amalgám	30-55
arany	108
Ni-Cr ötvözetek	400-900
üveg	≈ 70
kerámiák	5-400
porcelán	≈ 25
PMMA	≈ 50

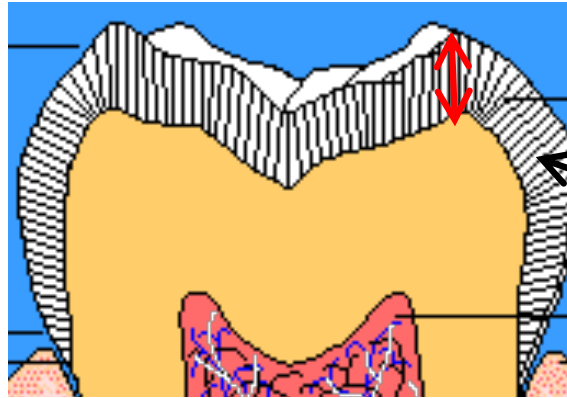
Közepesen rugalmas, viszonylag erős és szívós, de puha!

➡ inak, szalagok, bőr

Fogzománc

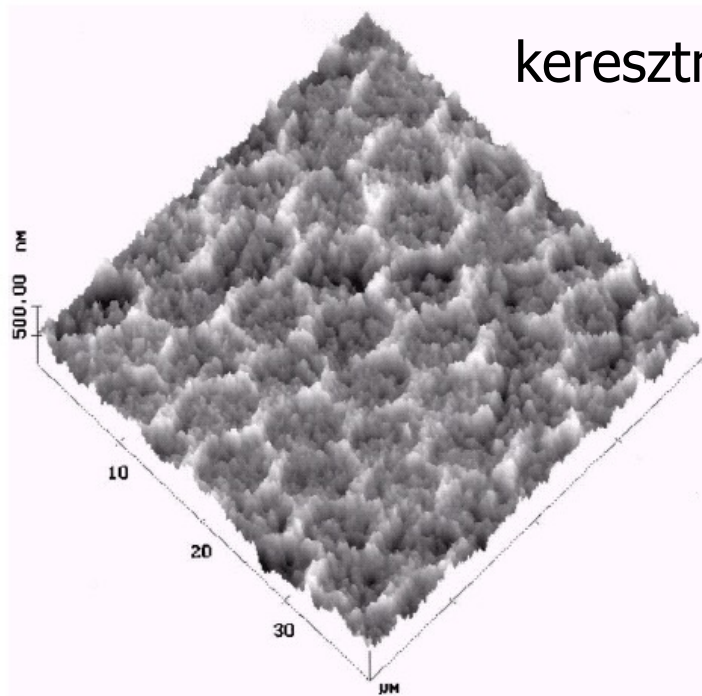
kerámia

≈ 92% hidroxiapatit (HAP)

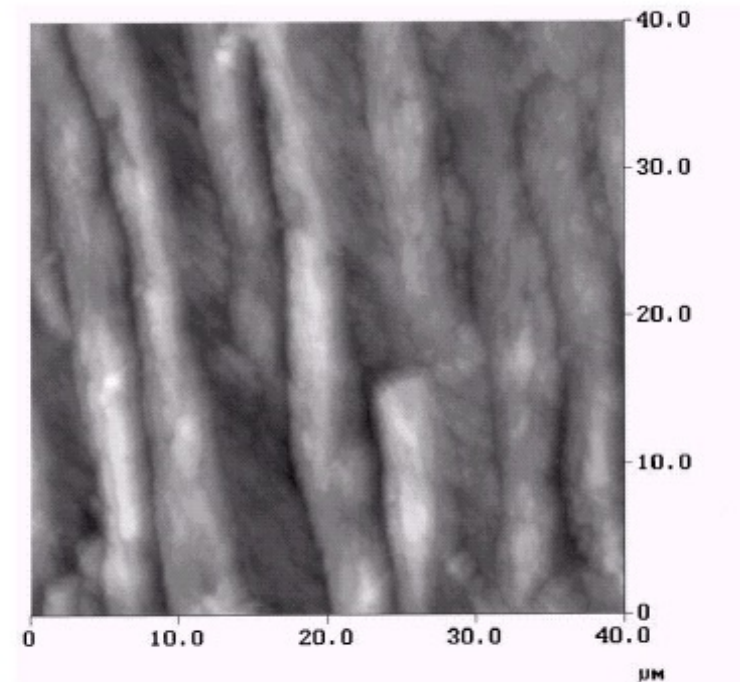
0–2,5 mm

zománcprizmák

keresztmetszet

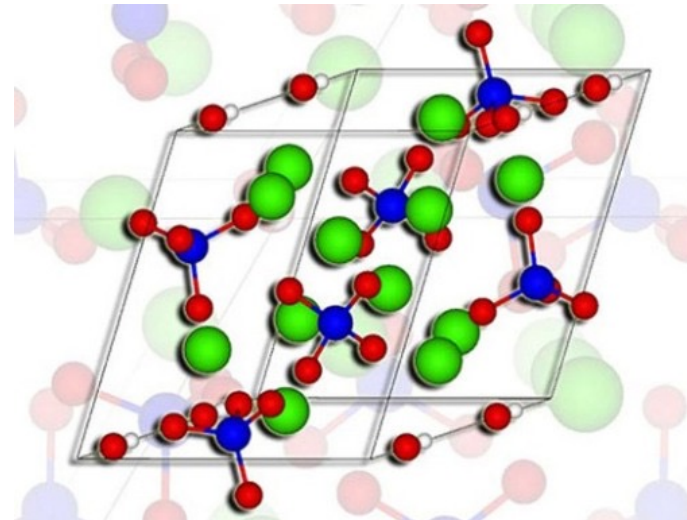
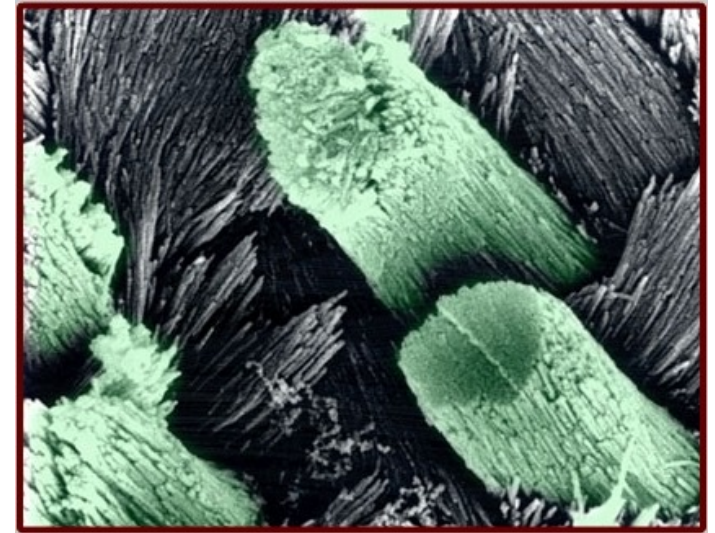
hosszanti
metszet

Hidroxiapatit

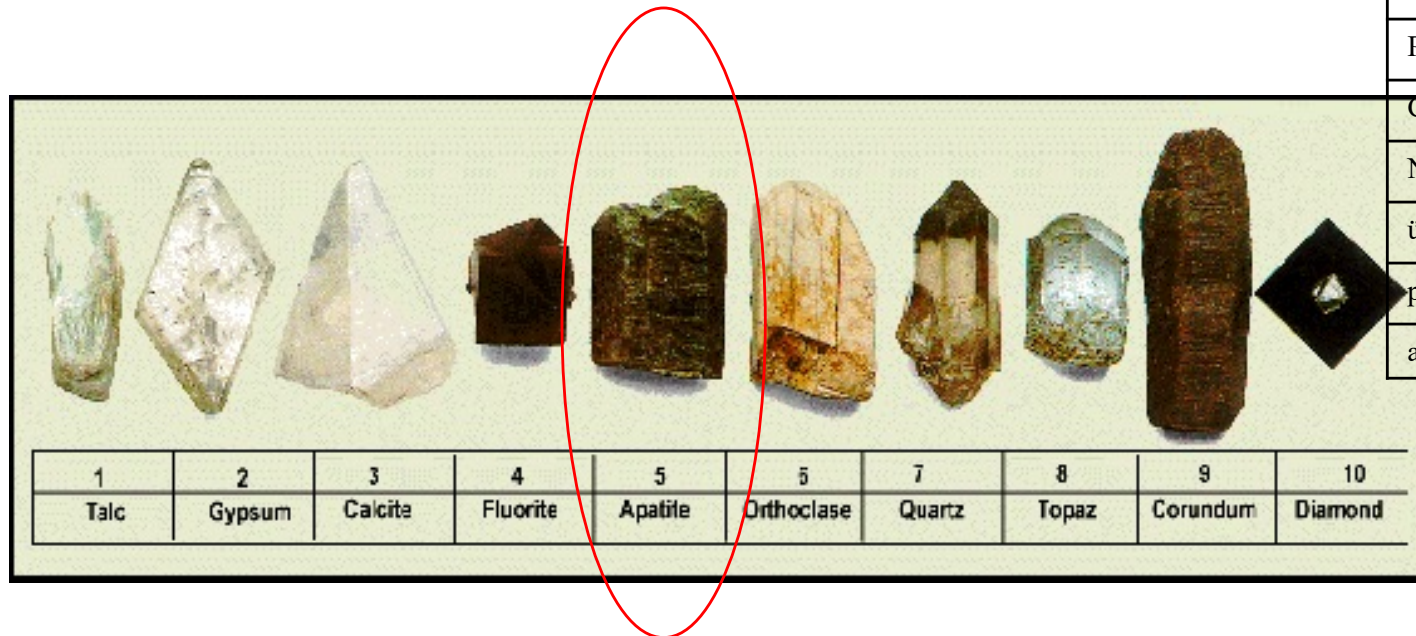
$\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6(\text{OH})_2$ hexagonális ionkristály

dentinben, csontban: 20-60 nm x 6 nm-es kristályok
zománcban: 500-1000 nm x 30 nm-es kristályok

Hidroxiapatit tulajdonságai

Mohs skála:

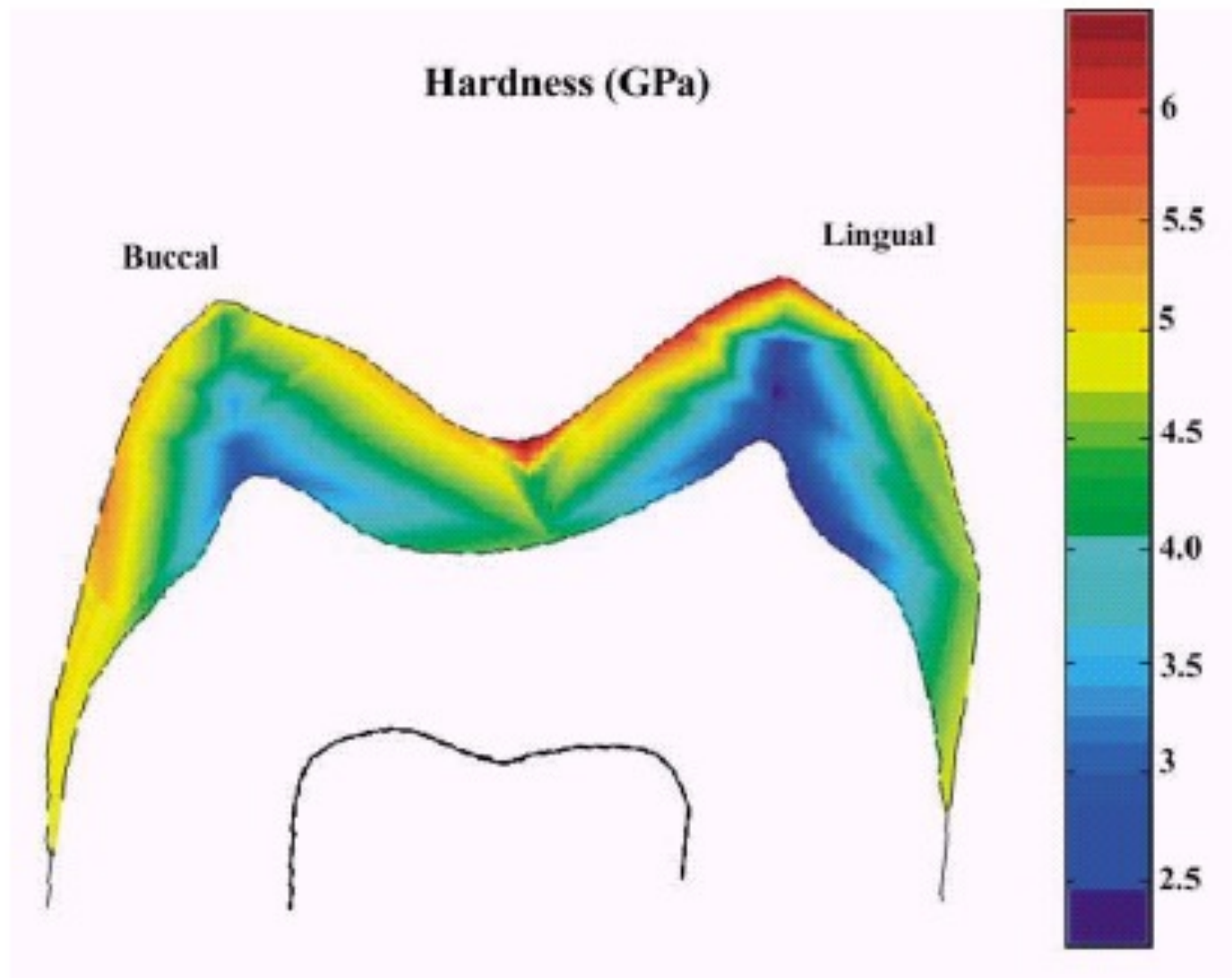
anyag	HV (MPa)
fogzománc	≈ 3400
dentin	≈ 600
amalgám	≈ 1000
arany	
arany ötvözetek	600-250
Pd-Ag ötvözetek	1400-1900
Co-Cr ötvözetek	≈ 4000
Ni-Cr ötvözetek	3000-4000
üveg	
porcelán	4500-7000
akrilát	≈ 200

HAP: $HV \approx 6 \text{ GPa}$ $E \approx 140 \text{ GPa}$ $\sigma_{sz} \approx 60 \text{ MPa}$ (hajlítási)
 $\approx 500 \text{ MPa}$ (nyomási)

zománc: $HV \approx 3-6 \text{ GPa}$ $E \approx 90-100 \text{ GPa}$ $\sigma_{sz} \approx 50 \text{ MPa}$ (nyújtási)
 $\approx 400 \text{ MPa}$ (nyomási)

Merev, kemény, erős (nyújtásban, hajlításban kevésbé), de törékeny!

Fogzománc keménység-eloszlása

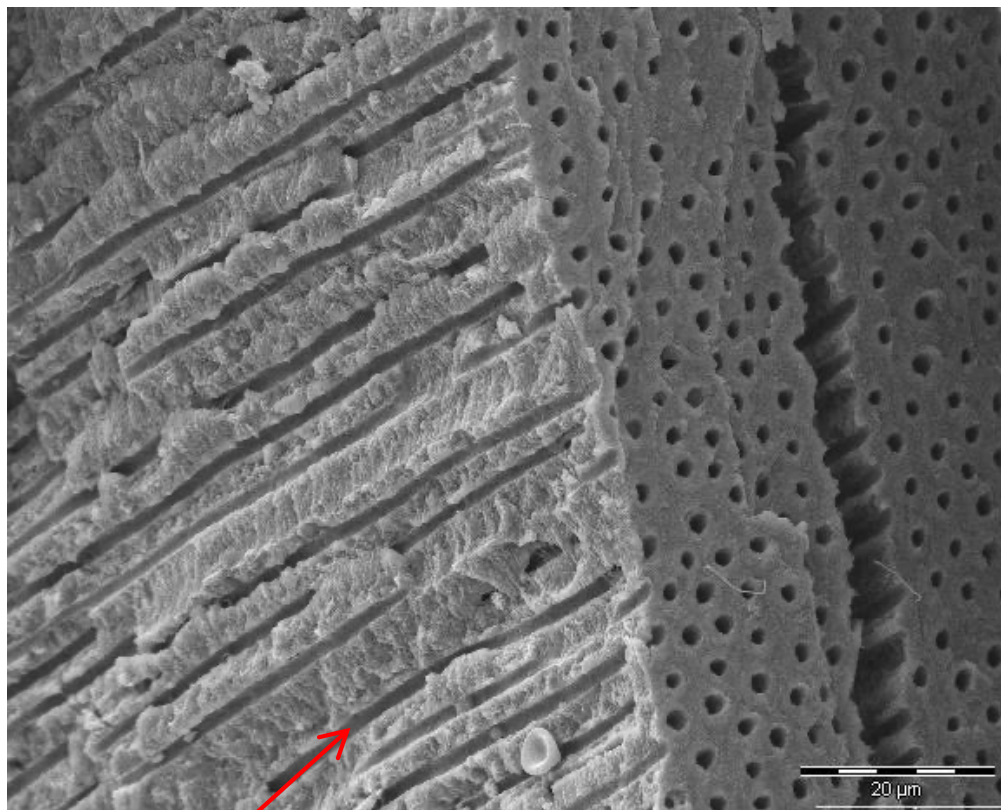
Dentin

kompozit

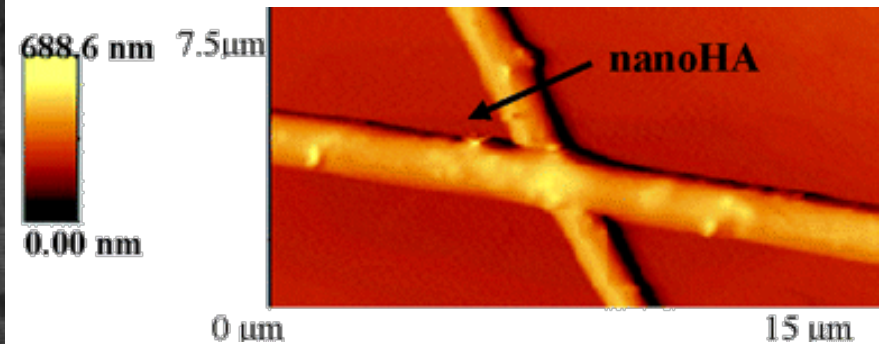
≈ 35% szerves+víz (kollagén!)

≈ 65% HAP

kollagénrostok → mátrix
+
apatitkristályszemcsék

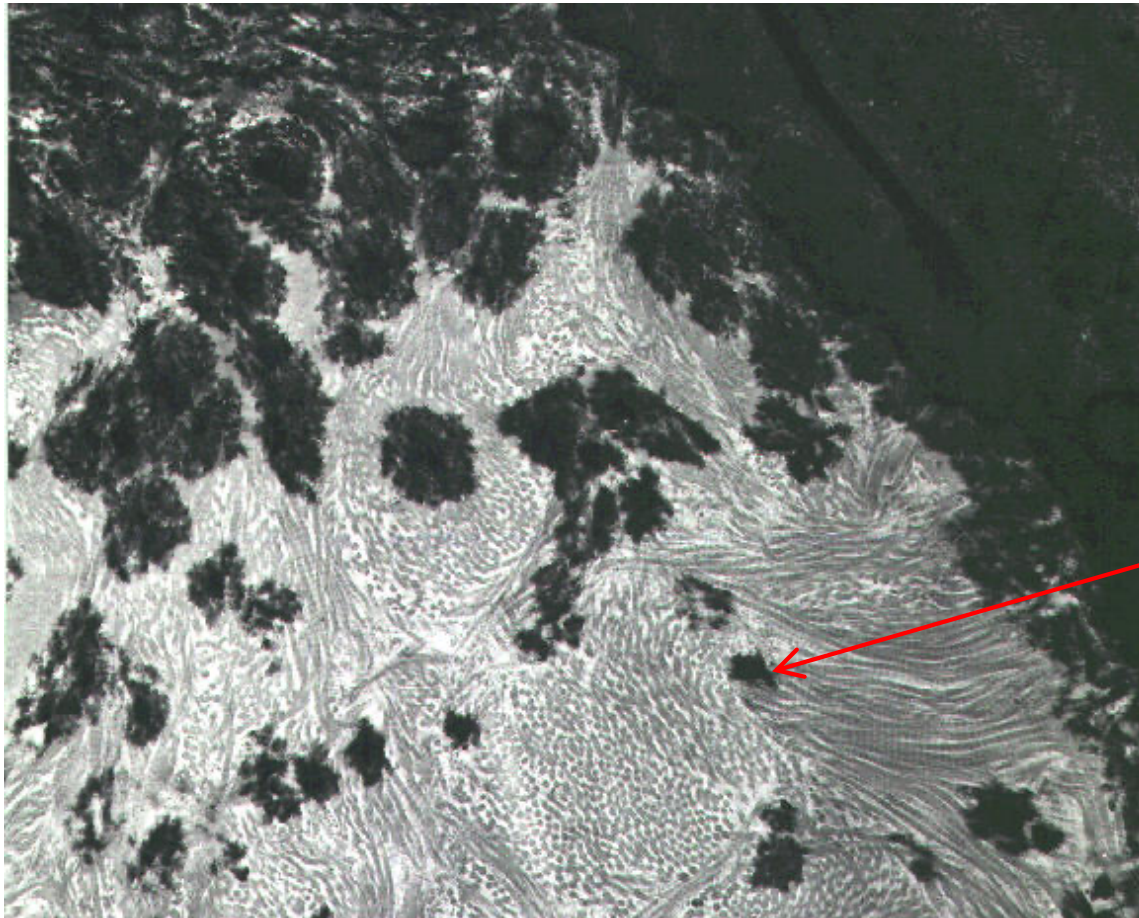
tubulusok

Elég kemény, szilárd,
ugyanakkor rugalmas, szívós!

Cement

kompozit

≈ 50% szerves+víz (kollagén!)

≈ 50% HAP

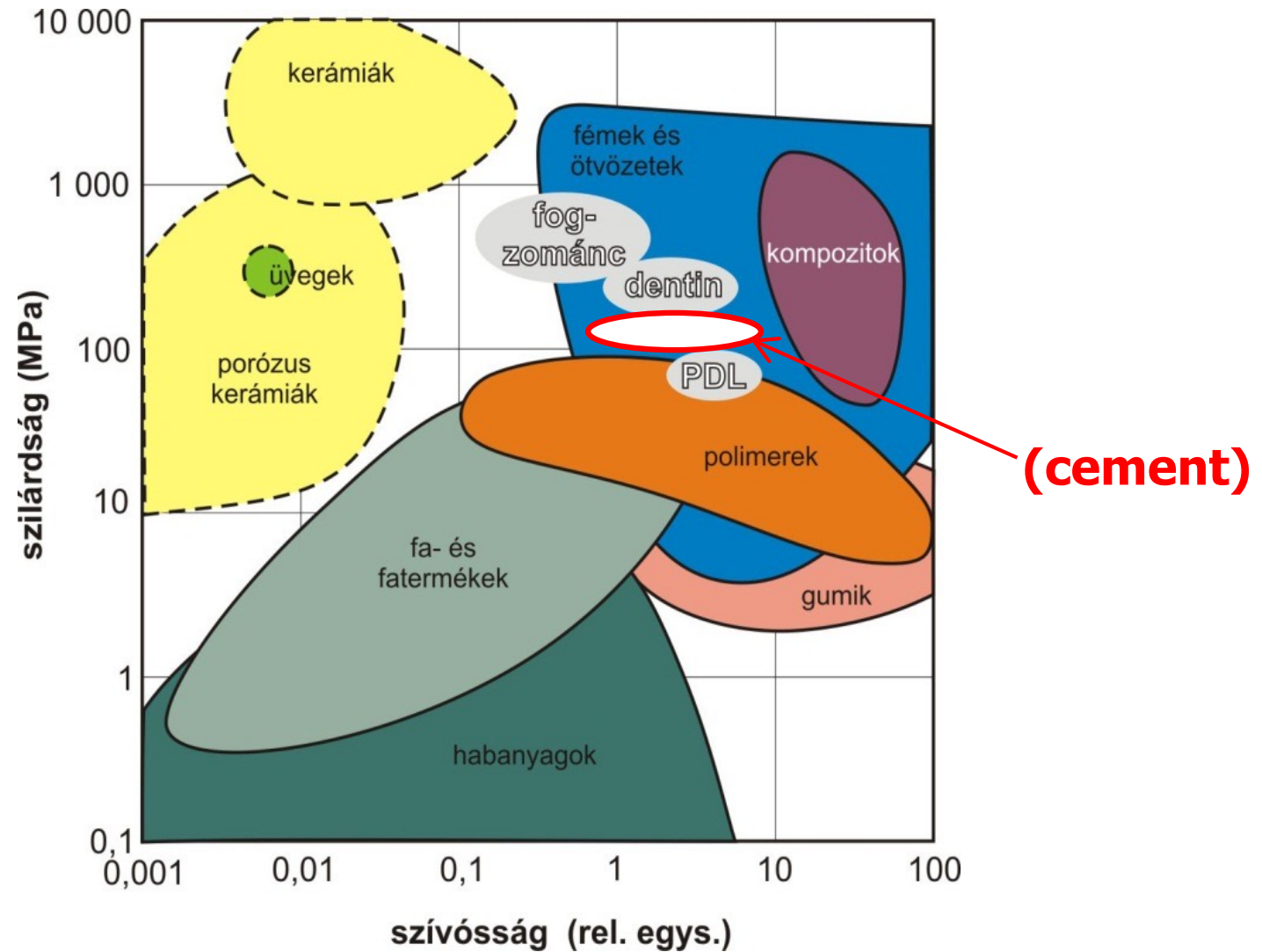
HAP
kristálynövekedés

Összefoglalás

	PDL ($\approx$ kollagén)	dentin ($\approx 1/3$ kollagén, 2/3 apatit)	zománc ($\approx$ apatit)
merevség (E) (GPa)	0,3–2,5	10–20	90–100
szilárdság ($\sigma_{\max}$) (MPa)	60	110 (nyújtás) 300 (nyomás)	50 (nyújtás) 400 (nyomás)
szívósság (kJ/m ²)	1–10	0,5–5	0,1–1
keménység HV (GPa)		0,5–1	3–6

szemléletesen:

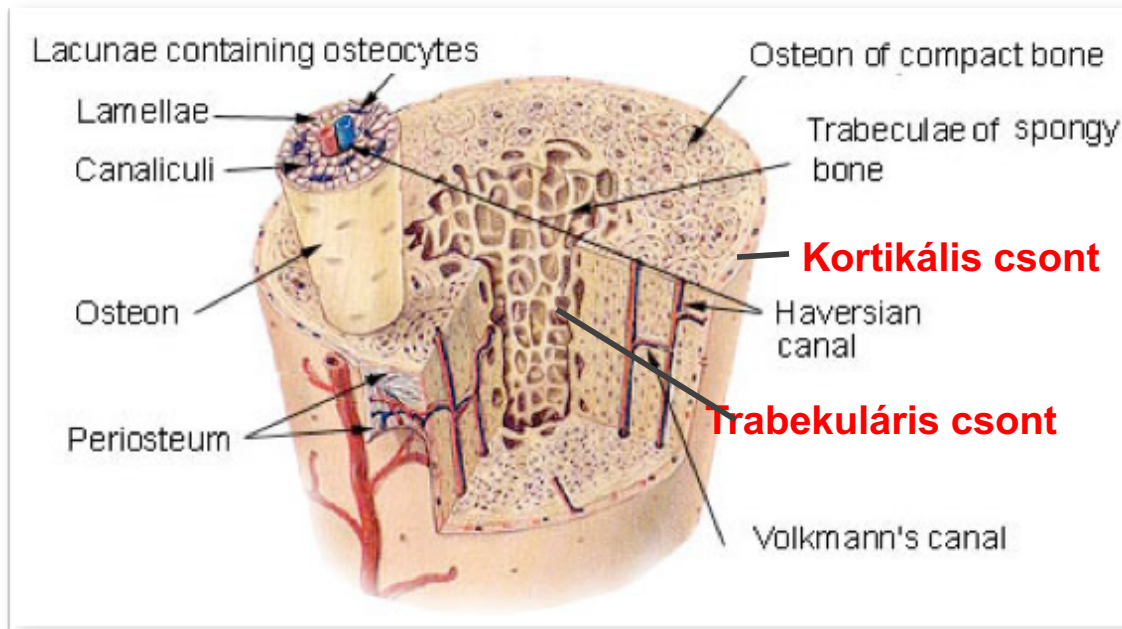
Csontszövet

Az eltérő belső szerkezete miatt a csöves **csontok keresztmetszetén a Young modulus anizotróp módon oszlik el**. A tömörebb kortikális csontszövet nagyobb Young modulussal rendelkezik a trabekuláris csontszövethez képest.

Young-modulus: 5-20 GPa

Dekalcifikált csont savas kezelés: rugalmas

Szerves anyagától megfosztott (kiégetett) csont: törékeny

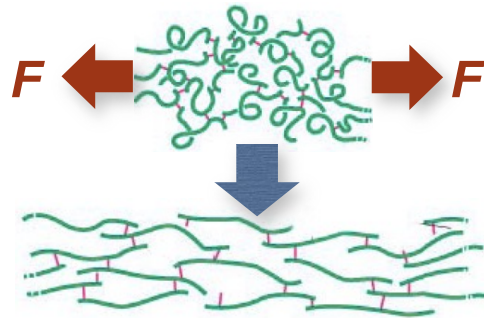
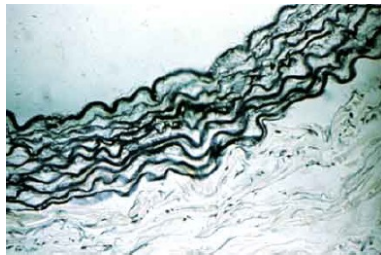

szerves anyag: kollagén

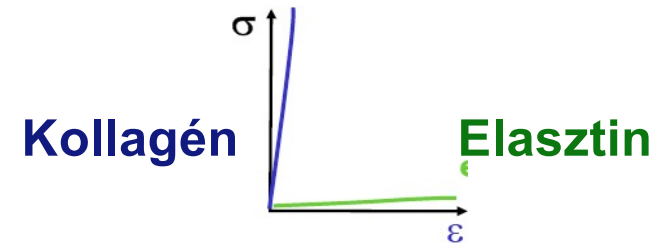
szervetlen anyag: hidroxipatit

Rugalmas artériák biomechanikája

Elasztin – rugalmas fehérje háló

Kollagén és elasztin eltérő funkcióval bír

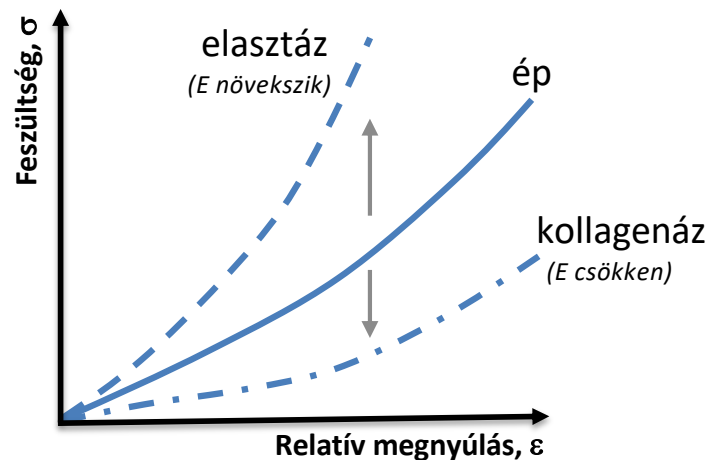
Kollagén
 $E = 300 \text{ MPa} \dots 2\,500 \text{ MPa}$
 $\sigma_{sz} \approx 60 \text{ MPa} \quad \varepsilon_{sz} \approx 0,08$

Elasztin
 $E = 0,1 \text{ MPa} \dots 0,4 \text{ MPa}$
 $\sigma_{sz} \approx 0,6 \text{ MPa} \quad \varepsilon_{sz} \approx 3$

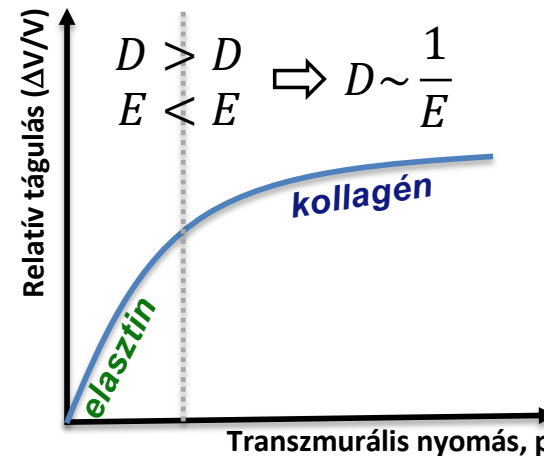
Túlnyúlás elleni védelem, merevség

Tágulékonyság

Emésztőenzimek hatása az érfal mechanikájára

Aorta tágulása

$$\begin{matrix} D > D \\ E < E \end{matrix} \Rightarrow D \sim \frac{1}{E}$$

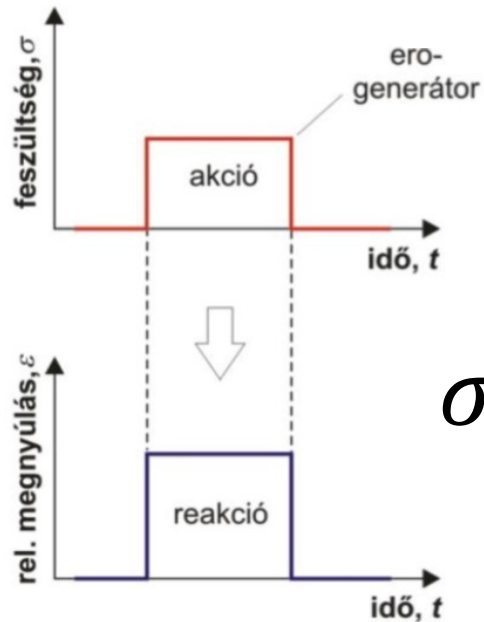
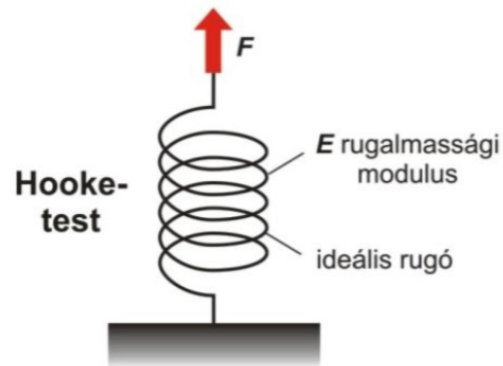
Disztenziabilitás

Az ér lumen térfogatának változása egységni nyomásváltozás hatására

$$D = \frac{\Delta V}{\Delta p \cdot V_0}$$

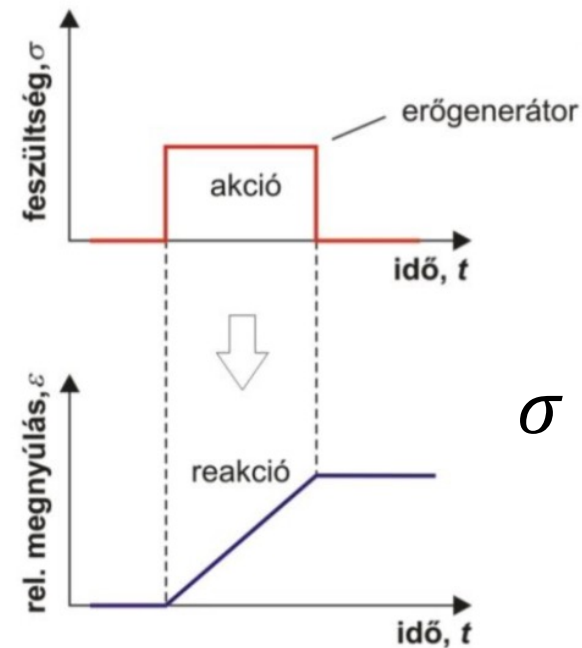
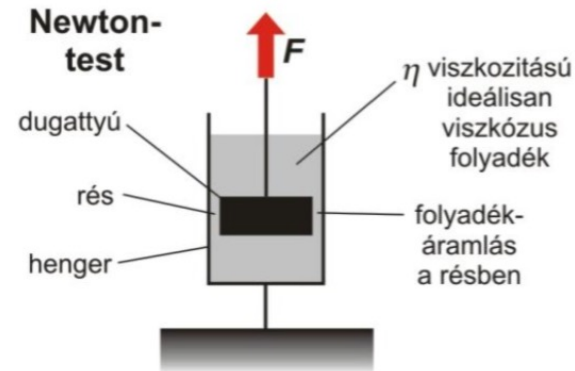
Viszkoelaszticitás

Rugalmas test

$$\sigma = E \varepsilon$$

Viszkózus test

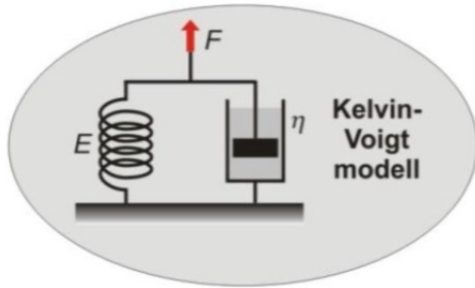

viszkozitás

$$\sigma = \eta \frac{\Delta \varepsilon}{\Delta t}$$

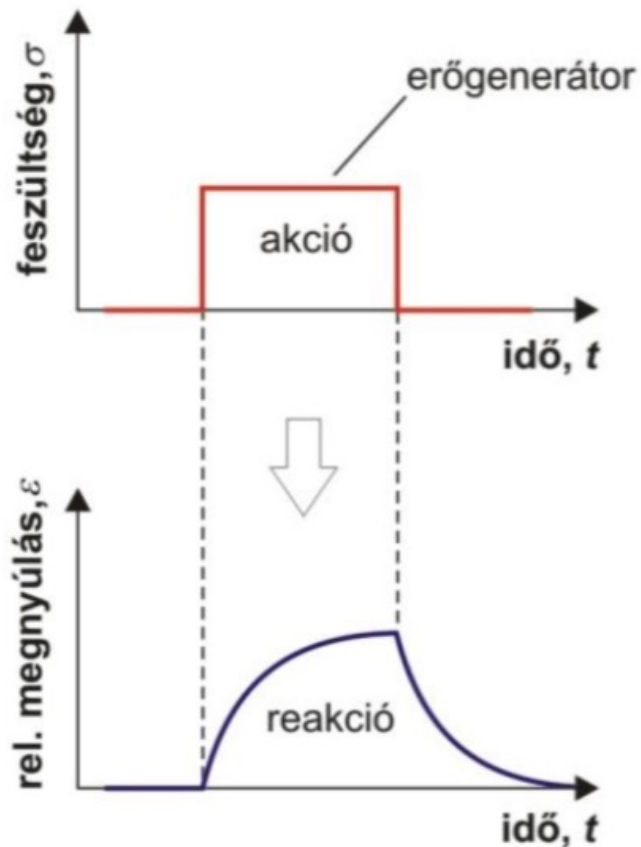
Viszkoelaszticitás

A viszkoelaszticitás a viszkózus és elasztikus viselkedés együttes megjelenését jelenti
modell: párhuzamosan kapcsolt rugó és dugattyú (Kelvin-Voigt modell)

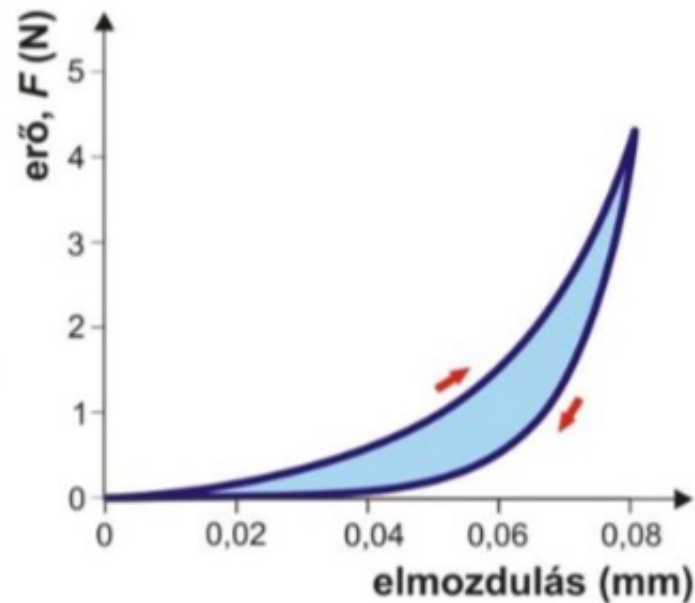
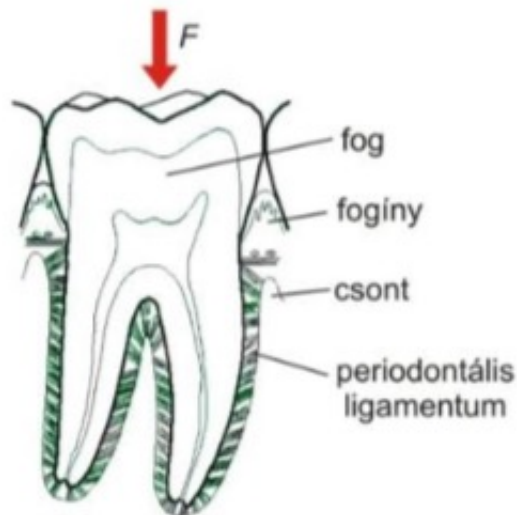
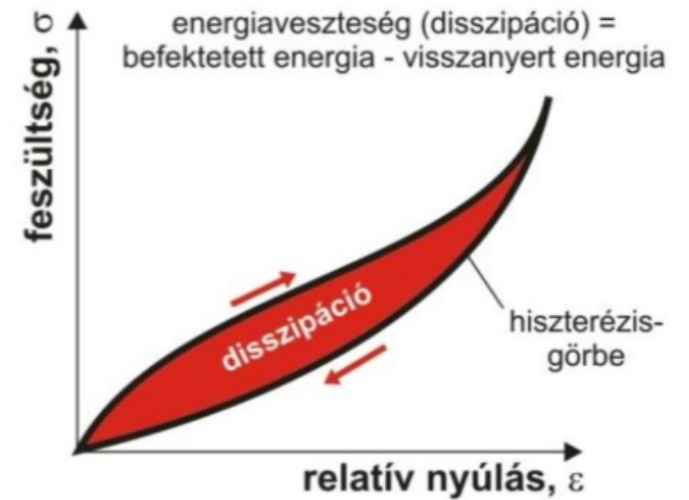
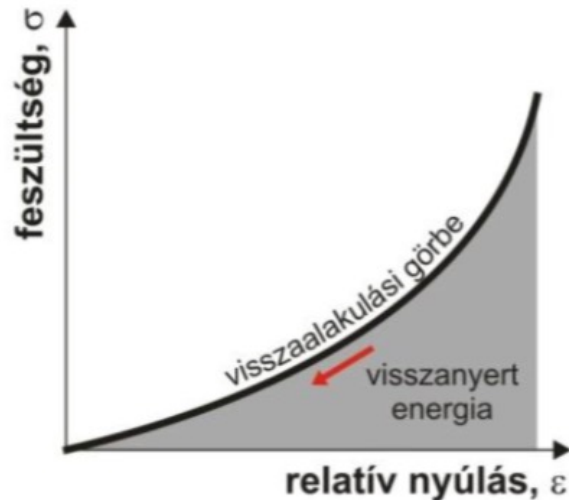
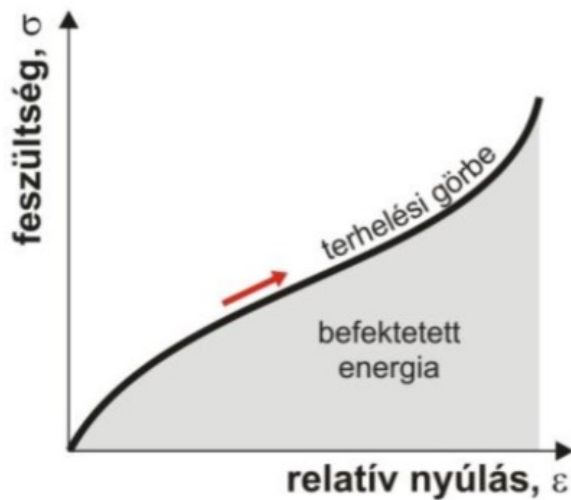
Rugó: ideális rugalmas (Hooke) test

Dugattyú: ideális viszkózus (Newton) test

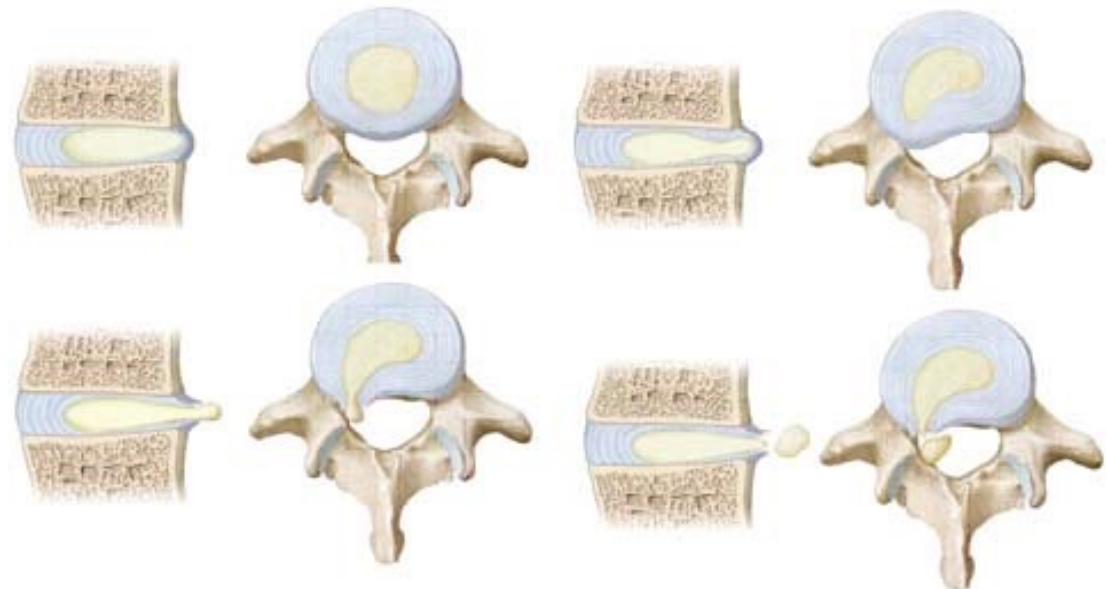
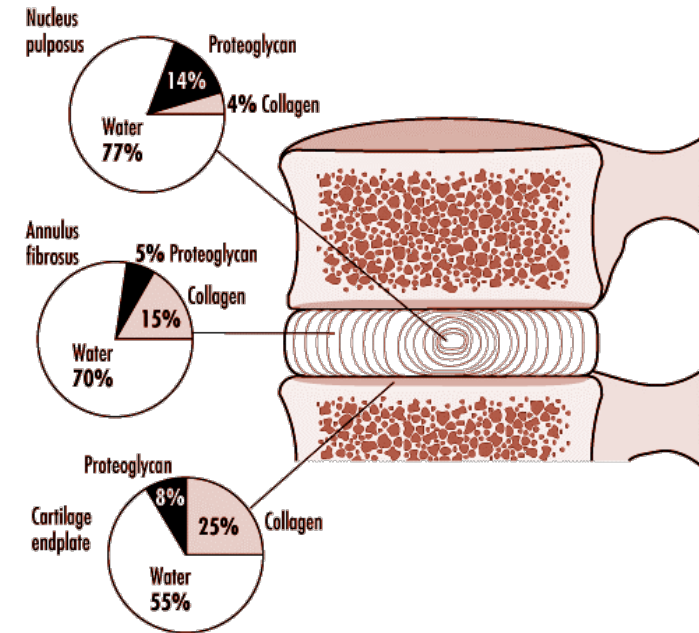
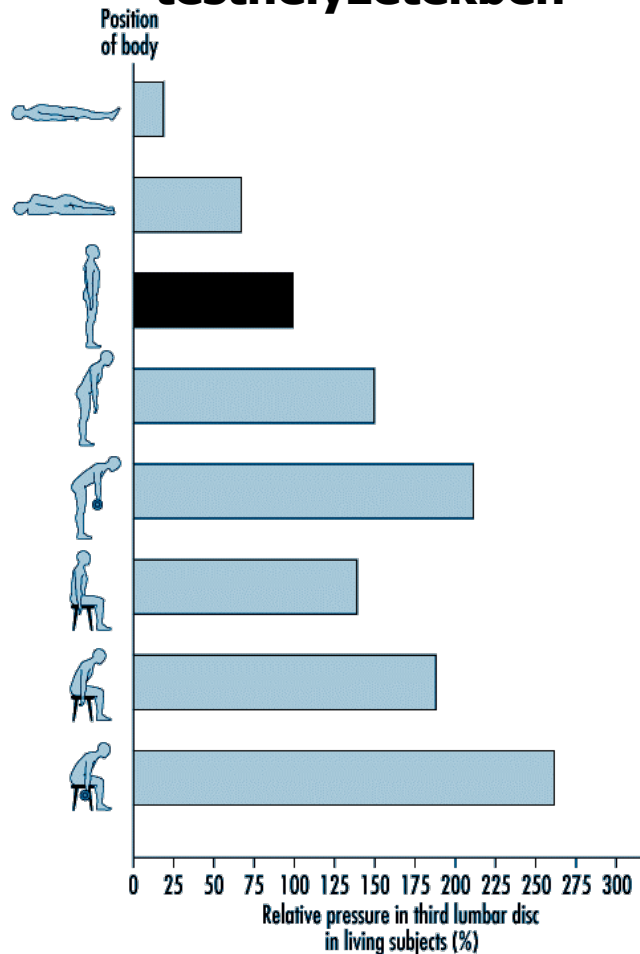
1. Nyújtáskor a rugó nem tud azonnal megnyúlni, a dugattyú nem engedi. A nyúló rugó lassítja a dugattyú mozgását.
2. A nyúlás addig tart, amíg a rugóban növekvő feszültség ki nem egyenlíti az erőgenerátor által a rendszerre
3. A külső feszültség eltűnésekor a rugó igyekszik összehúzódni, de a lengéscsillapító megint csak fokozatosan, egyre lassabb tempóban engedi.

Energiaveszteség viszkoelasztikus rendszerben (hiszterézis)

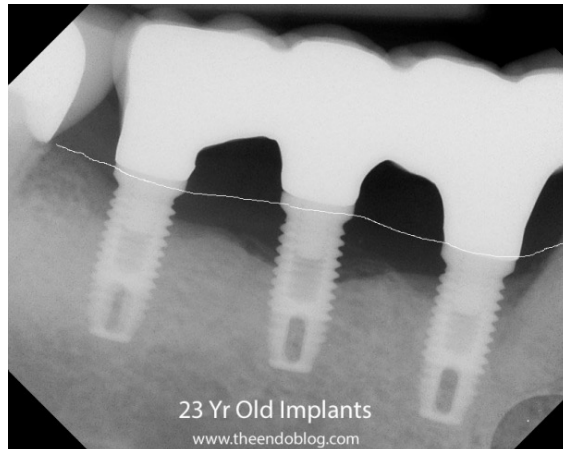
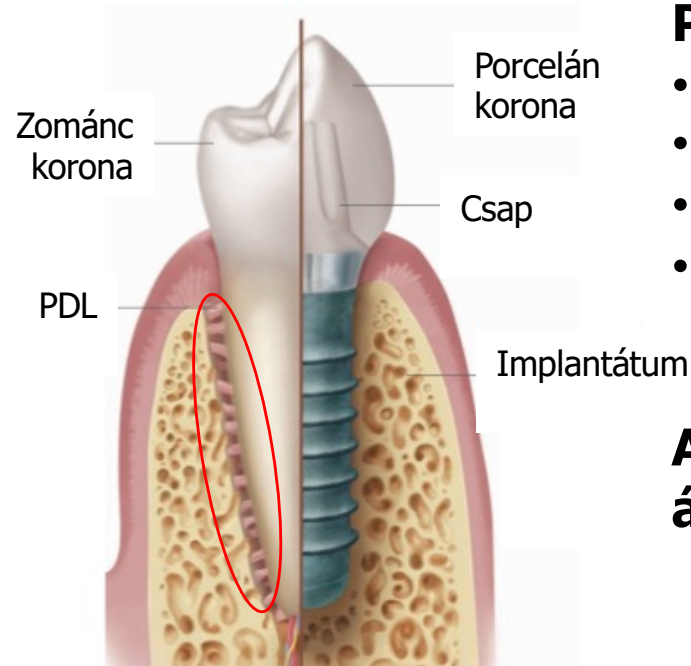
Péda I: A porckorongot érő mechanikai feszültségnek következménye (*discus hernia*)

L3 porckorongra ható feszültség különböző testhelyzetekben

Implantátum vagy fog?

A különbség a periodontális ligamentum!

PDL hiánya:

- **A rágási erők érzékelése csökken**
- **A viszkoelasztikus csillapítás elvész rágáskor**
- **Egyes szenzoros funkciók elvesznek**
- **Az implantátum nem képes mozogni az állkapocsban**

Az implantátum direkt kontaktusban áll az állkapoccsal

Megnövekedett kompressziós feszültség (rágás)

**Csontvesztés (0.2 mm / év)
Ínyvisszahúzódás**

Implantátum ↔ Gyökérkezelés

Biomolekulák nanomechanikája

A biomolekuláris rugalmasság alapjai

Biomolekulák mint polimerek

A biomolekulák polimerek.

Közös bennük:

Lineáris elsődleges szerkezet (fehérje, DNS)

Monomerek között erős kötések (kovalens)

A lánc távoli részei között gyengébb másodlagos kötések

1. Lineáris

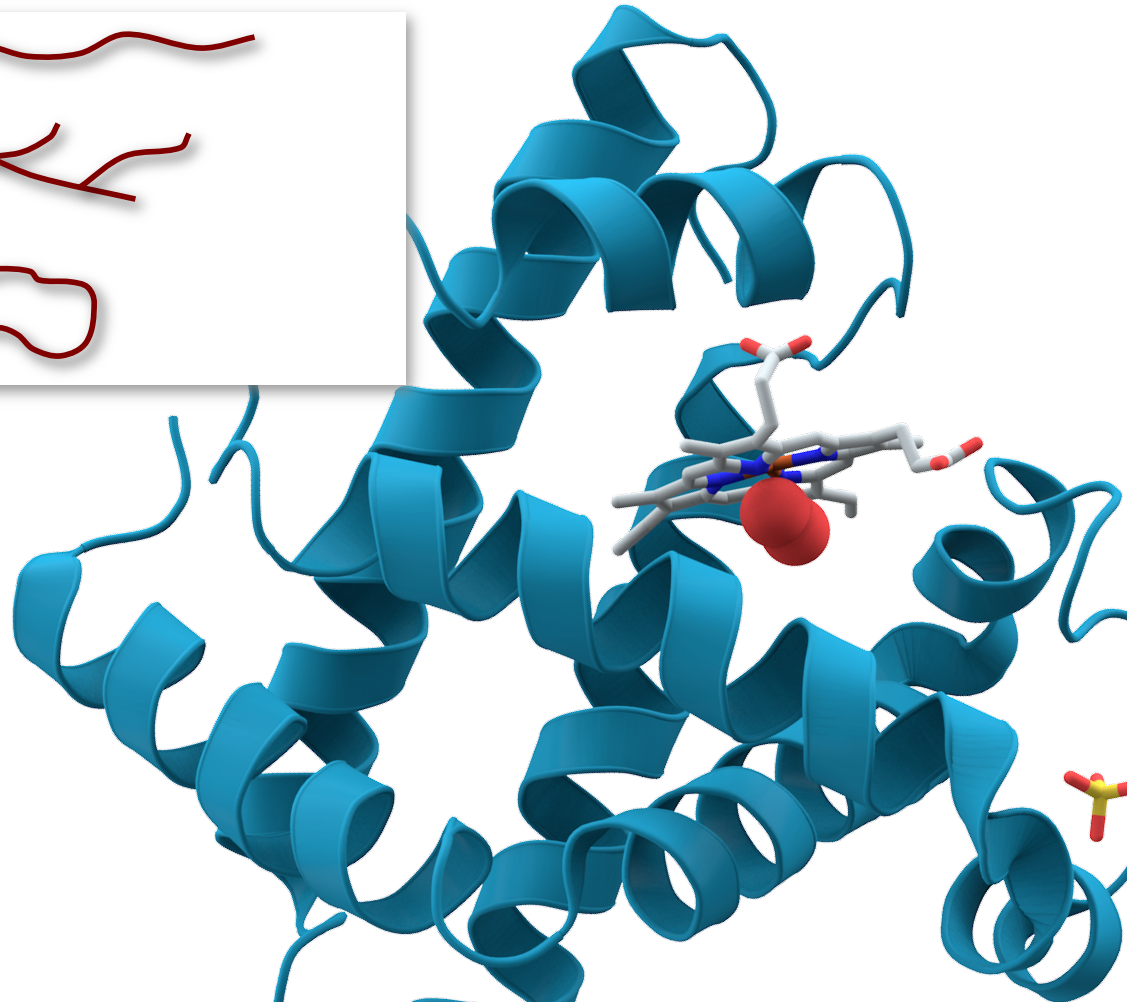
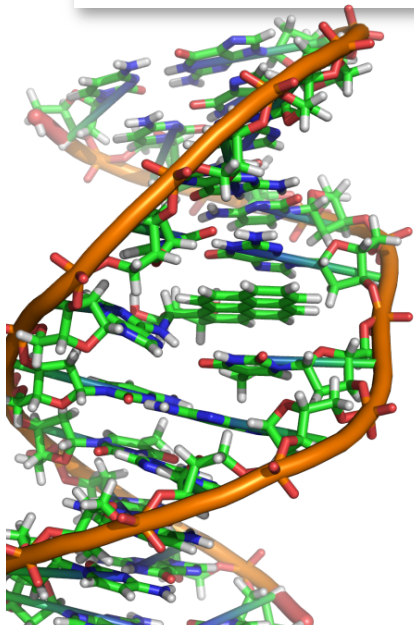
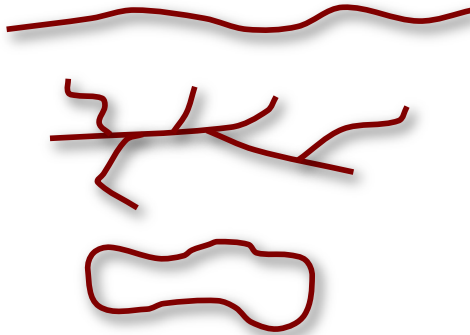
DNS, fehérje, cellulóz

2. Elágazó

glikogén

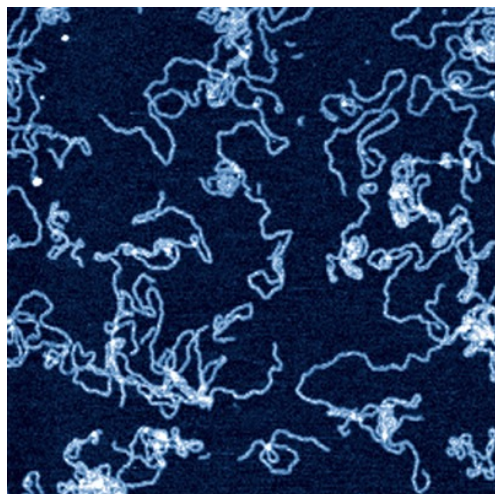
3. Cirkuláris

mt DNS

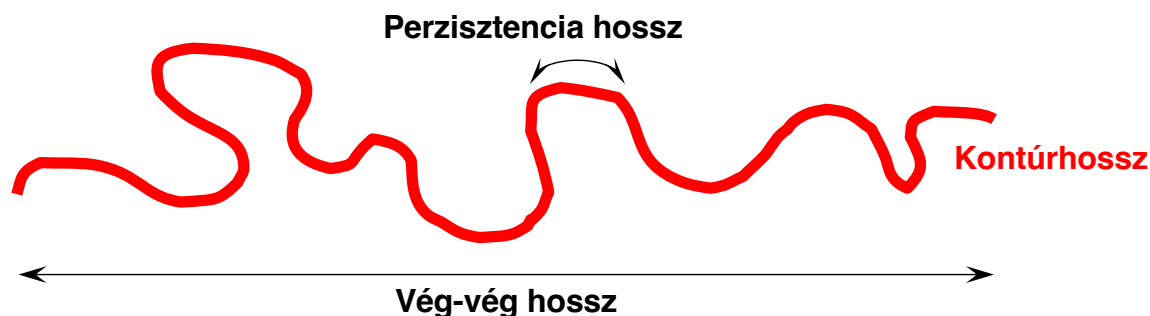

Milyen alakúak a biopolimerek?

Biopolimerek alakját leíró paraméterek

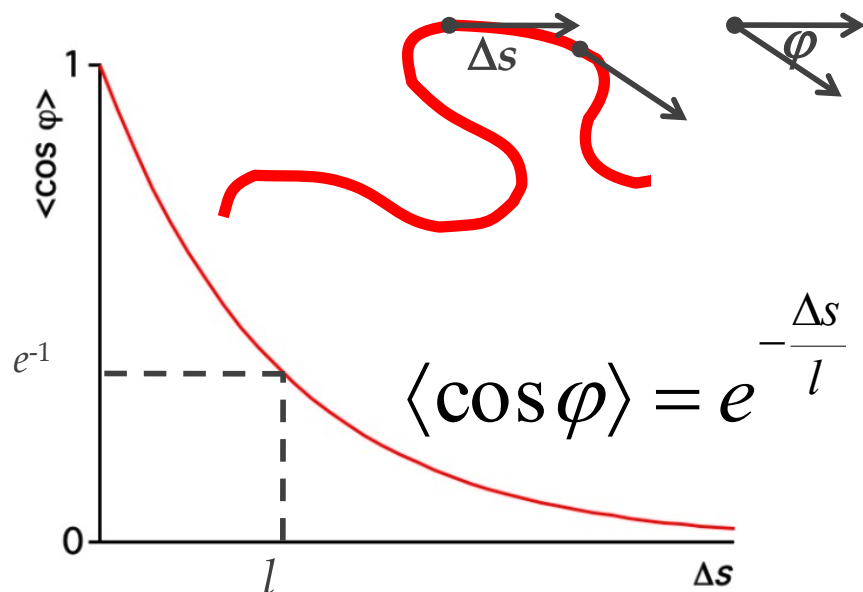
Kettős szálú DNS

Kontúrhossz (L): A lánc teljes hossza

Vég-vég hossz (R): A lánc két végpontja között mért távolság.

Perzisztenciahossz (l) : jellemzi a láncirányultság állandóságát.

A rövidebb perzisztenciahosszal rendelkező polimerek rugalmasabbak.

Biopolimerek osztályozása hajlékonyságuk alapján

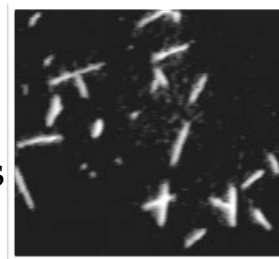
l = perzisztenciahossz

L = kontúrhossz

Merev

$l \gg L$

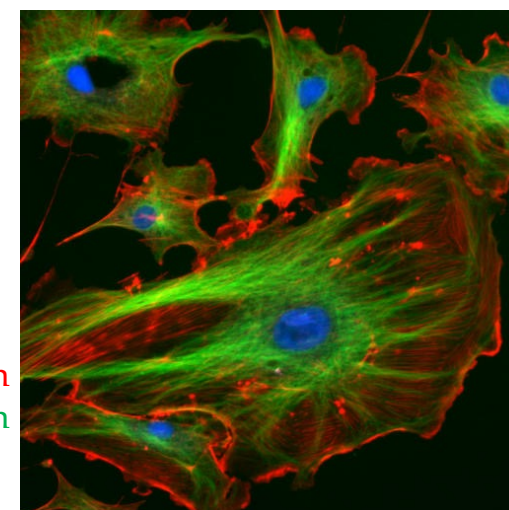
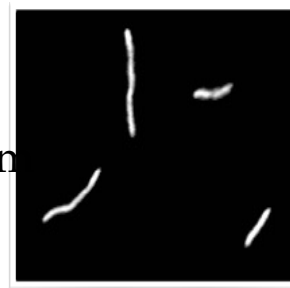
Mikrotubulus

Szemiflexibilis

$l \approx L$

Mikrofilamentum

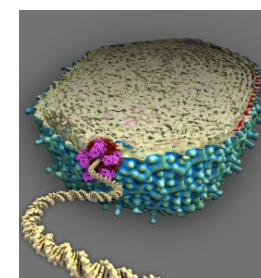
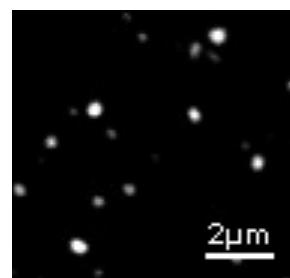

aktin
tubulin

Hajlékony

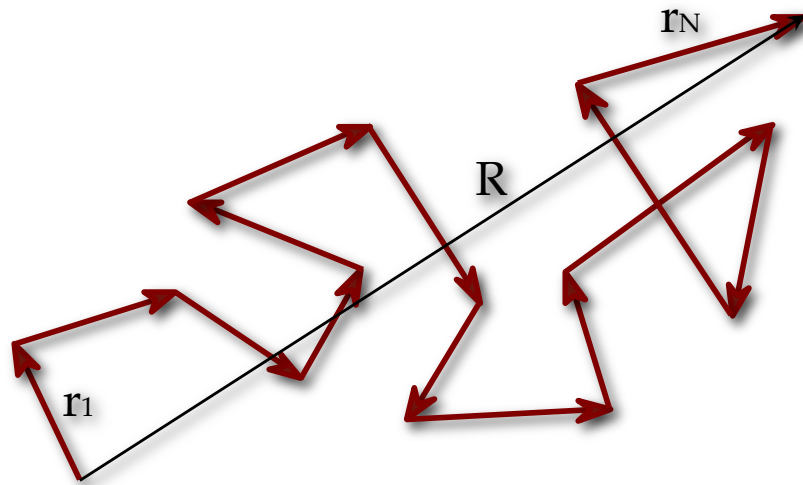
$l \ll L$

DNS

A biopolimerek alakja a „bolyongó mozgás” segítségével leírható

„Random” -bolyongó- mozgás

R = vég-vég távolság

r_i = elemi vektor

„Négyzetgyök összefüggés”:

$$\langle R^2 \rangle = Nl^2 = Ll$$

$\langle R^2 \rangle$ = átlagos négyzetes vég-vég távolság

N = elemi vektorok száma

l = átlagos elemi vektor hossza (perzisztenciahossz)

$Nl = L$ = kontúrhossz

$$\langle R \rangle = \sqrt{lL}$$

Entrópikus polimer esetén a négyszer hosszabb lánc átlagos vég-vég távolsága csak kétszer hosszabb.

Rövidebb perzisztenciahossz (l) esetén a lánc hajlékonyabb ezért jobban feltekeredik, vég-vég hossza rövidebb.

Biofizika 2. félév: Diffúzió $\rightarrow \langle x \rangle = \sqrt{2Dt}$

Rugalmasak-e a biopolimerek?

Igen, de nem érvényes Hooke törvénye. Rugalmasságuk nem lineáris.

Entrópikus rugalmasság

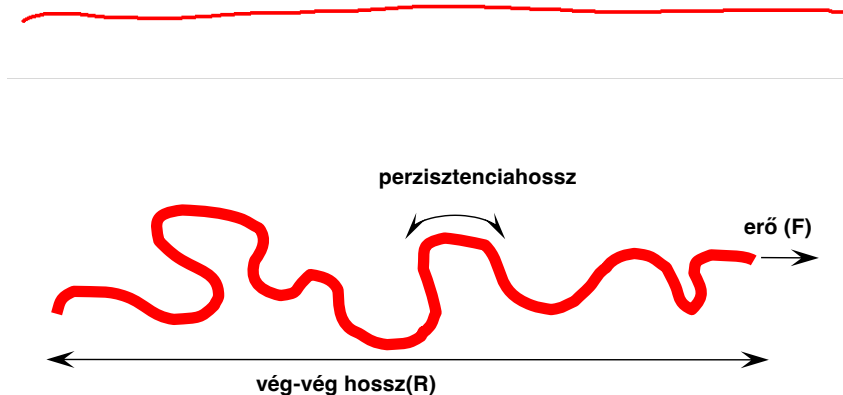
Hőmérsékleti energia ($k_B T$) a láncban hajlítómozgásokat gerjeszt

A lánc rendezetlensége (entrópiája) növekszik.

A lánc rövidül

A megrövidült lánc erővel kinyújtható

$$F \sim \frac{k_B T}{l} \cdot \frac{R}{L} + \left(\frac{R}{L}\right)^a$$

F = erő

l = perzisztenciahossz

k_B = Boltzmann állandó

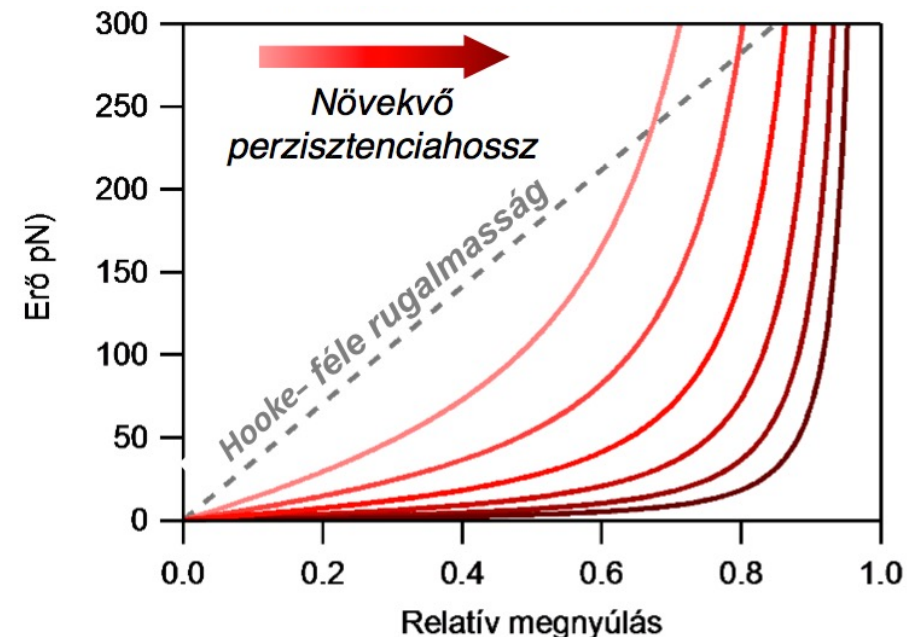
T = abszolút hőmérséklet

L = kontúrhossz

R = vég-vég hossz

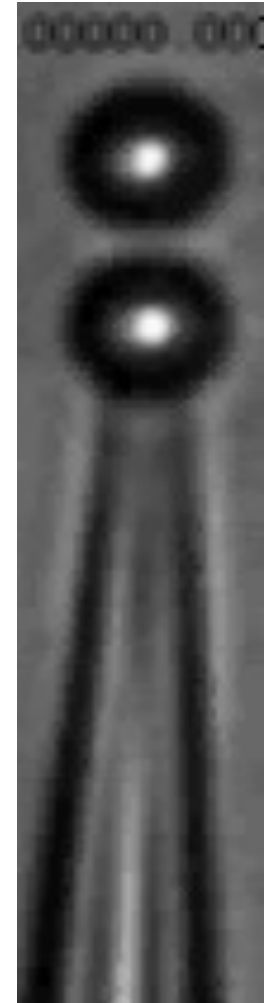
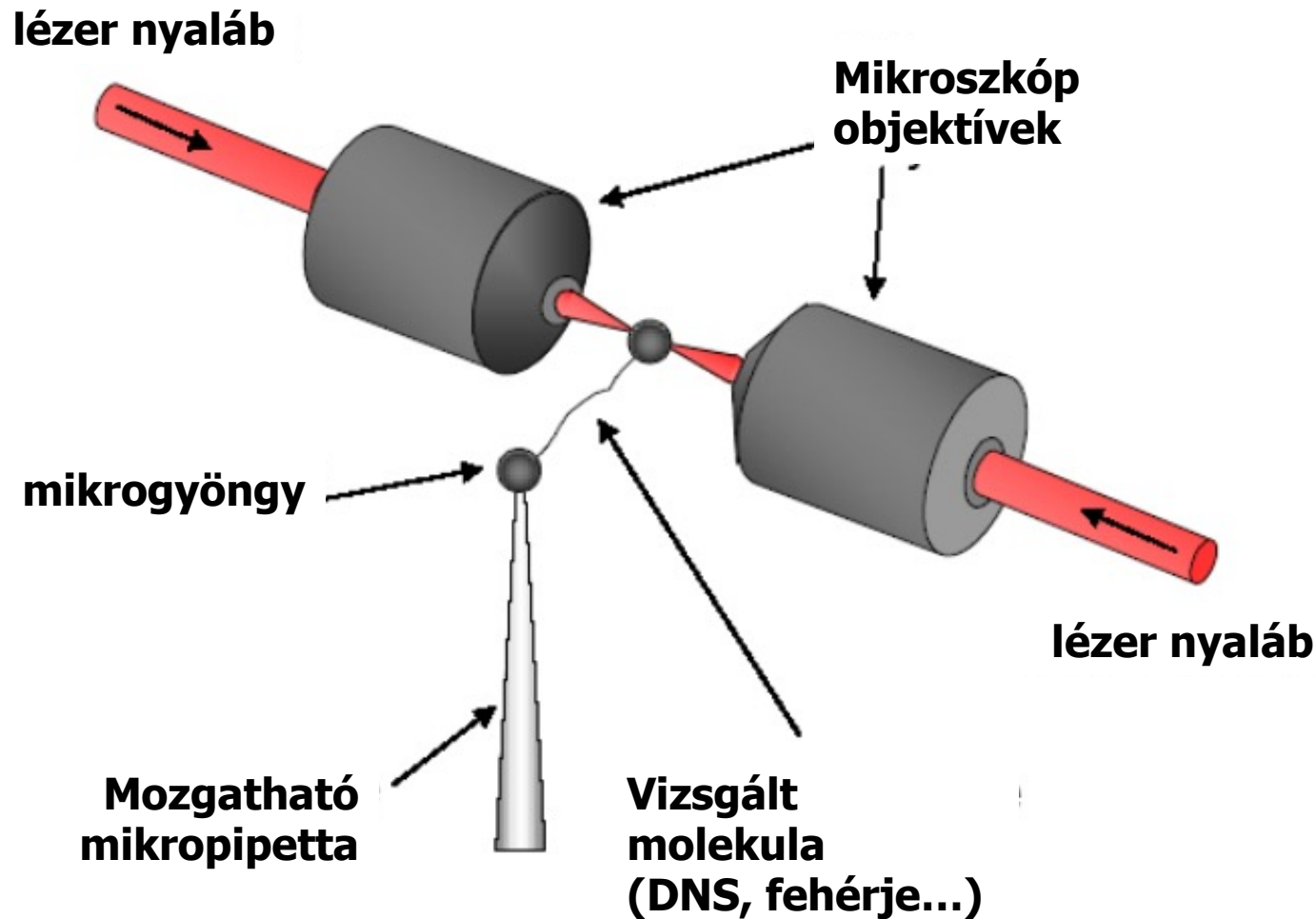
R/L = relatív megnyúlás

Nemlineáris erőválasz

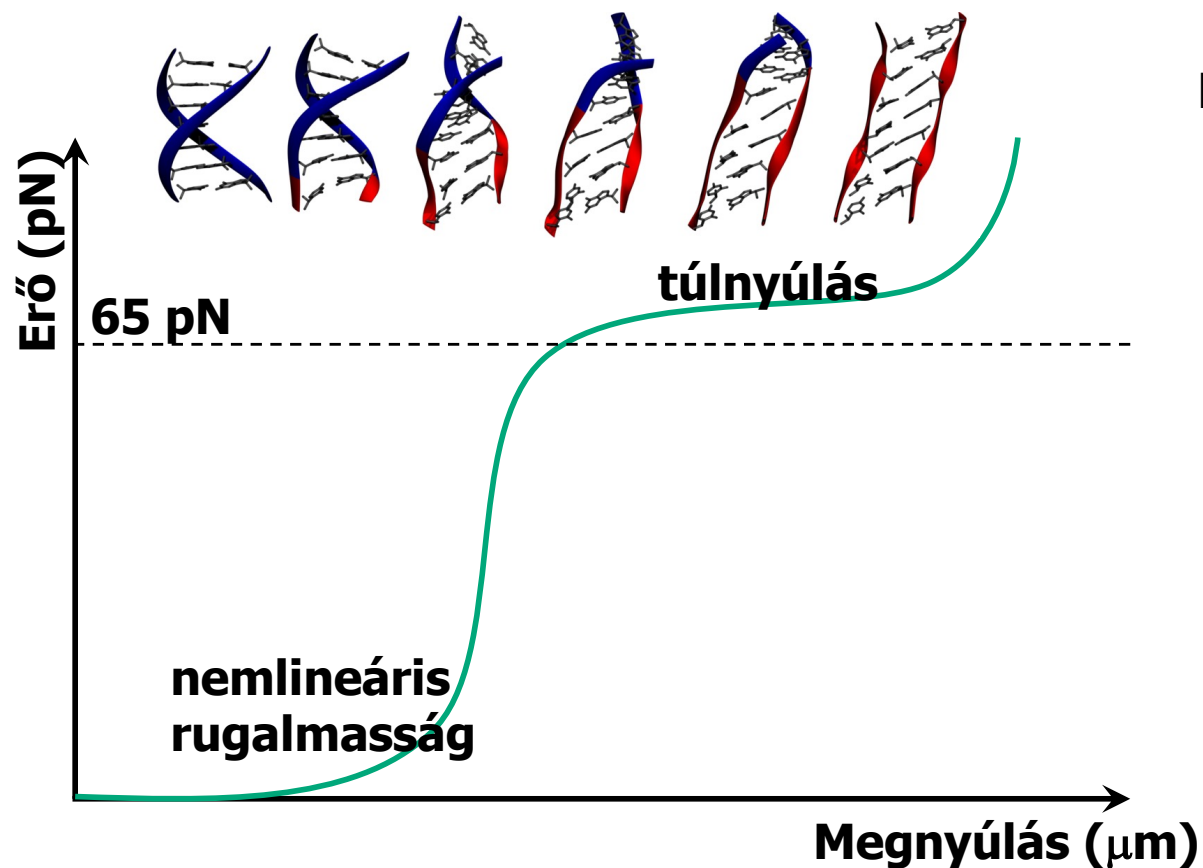
Lehet egyedi molekulákat nyújtani? *a lézercsipesz*

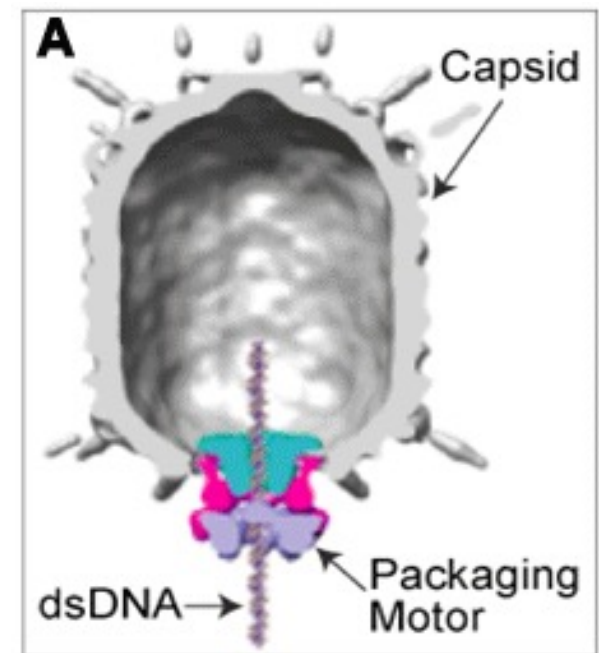
<https://www.youtube.com/watch?v=ju6wENPtXu8>
https://www.youtube.com/watch?v=jCdnBmQZ6_s

Kettős szálú DNS nyújtása lézercsipesszel

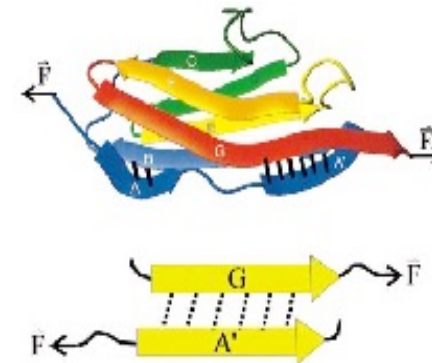
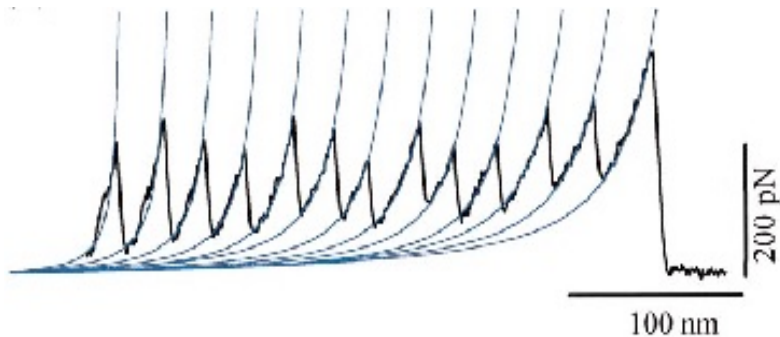
Bakteriofág DNS „pakoló” motor

$$F = 55 \text{ pN}$$

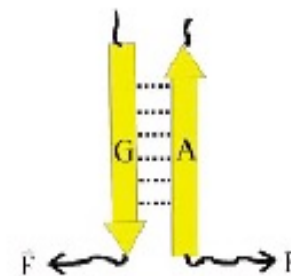
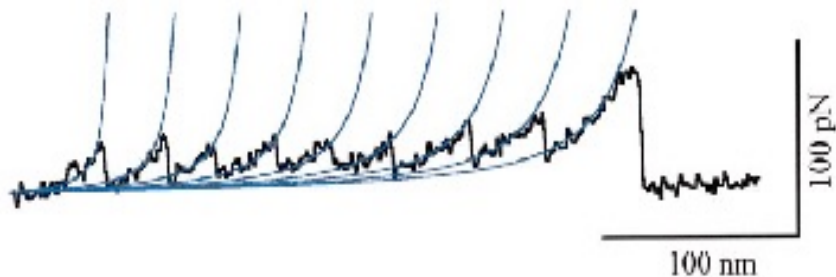
A harmadlagos szerkezet megszabja egy fehérje mechanikai stabilitását

H-hiada merőlegesek az erőhatás irányára : Nagyfokú stabilitás
A kitekeredéshez szükséges erő nagyobb mint 200 pN

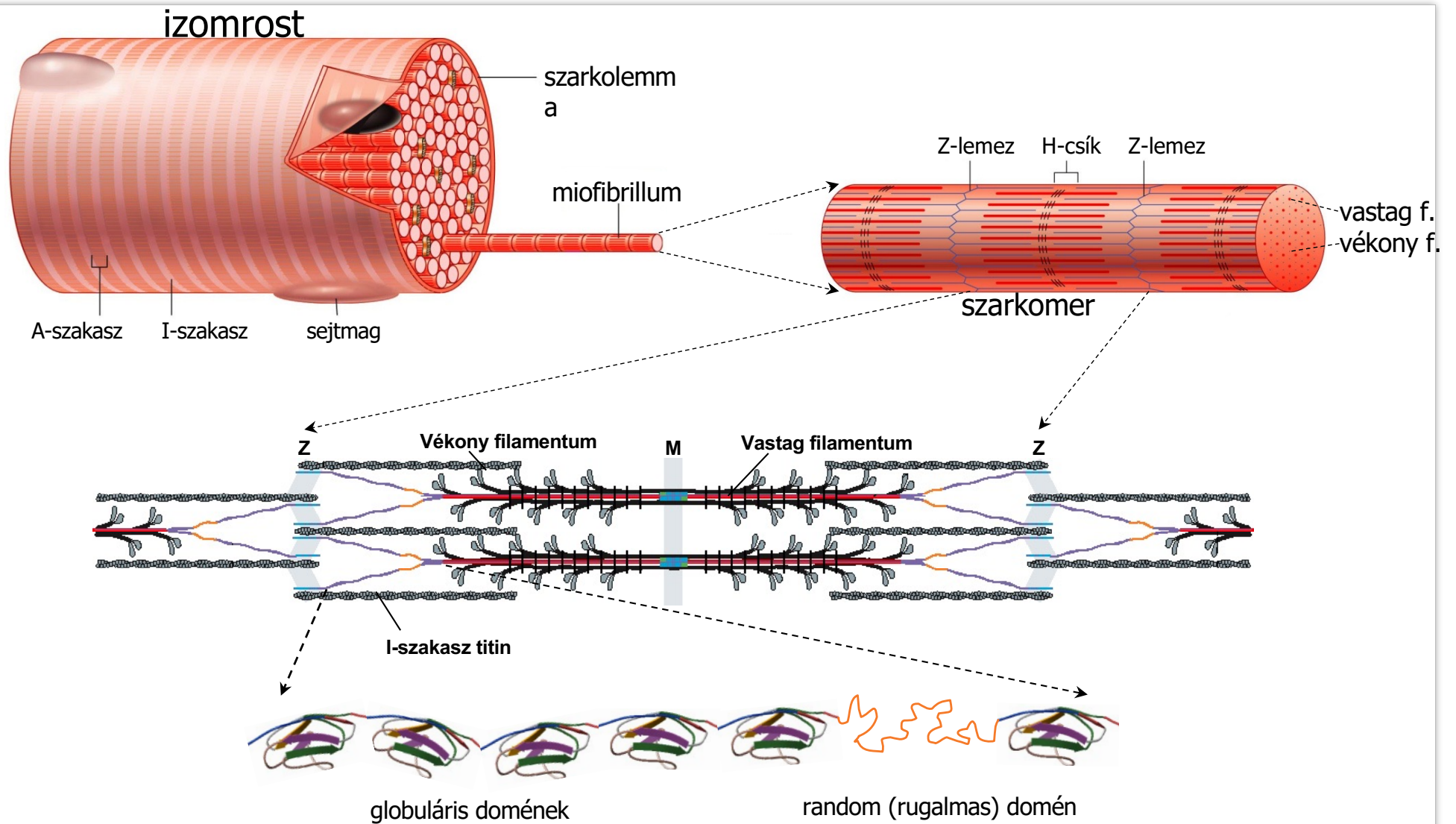
Carrion-Vazquez et al. 2000

H-hiada párhuzamosak az erőhatás irányával: Kevésbé stabil
A kitekeredés már 100 pN alatti erőknél végbemegy

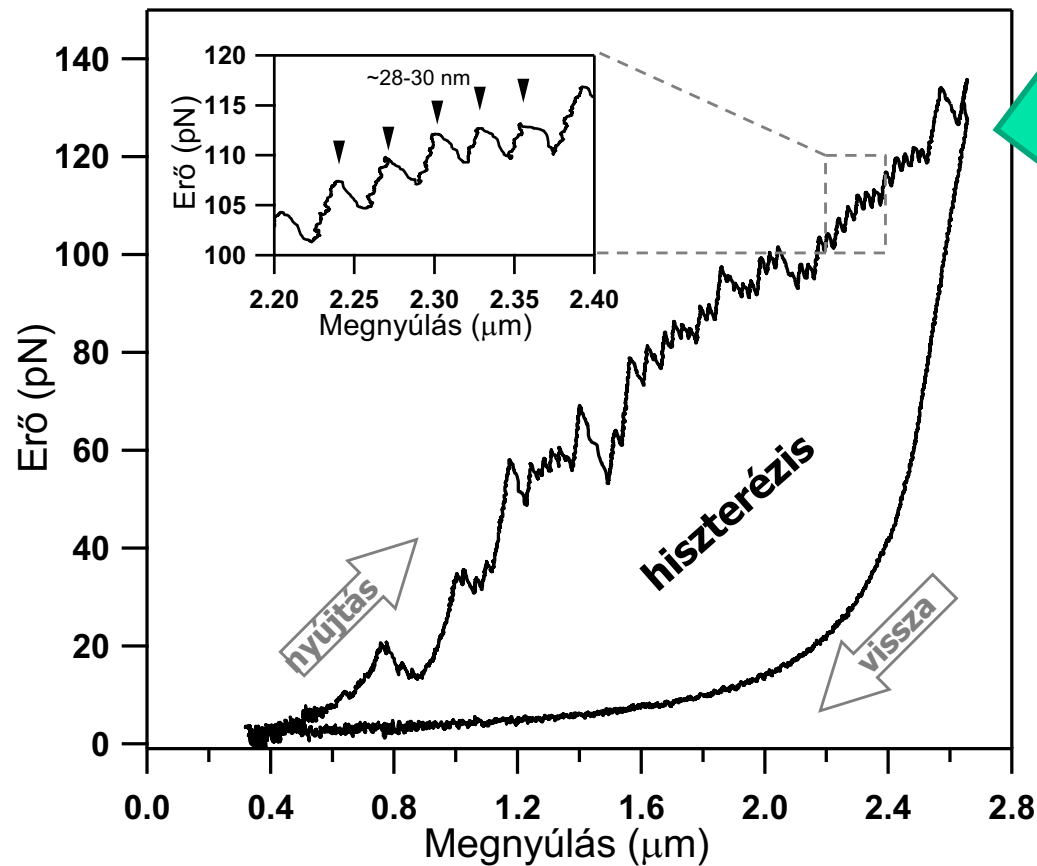
Carrion-Vazquez et al. 2000

Titin: a szarkomer rugalmas filamentuma

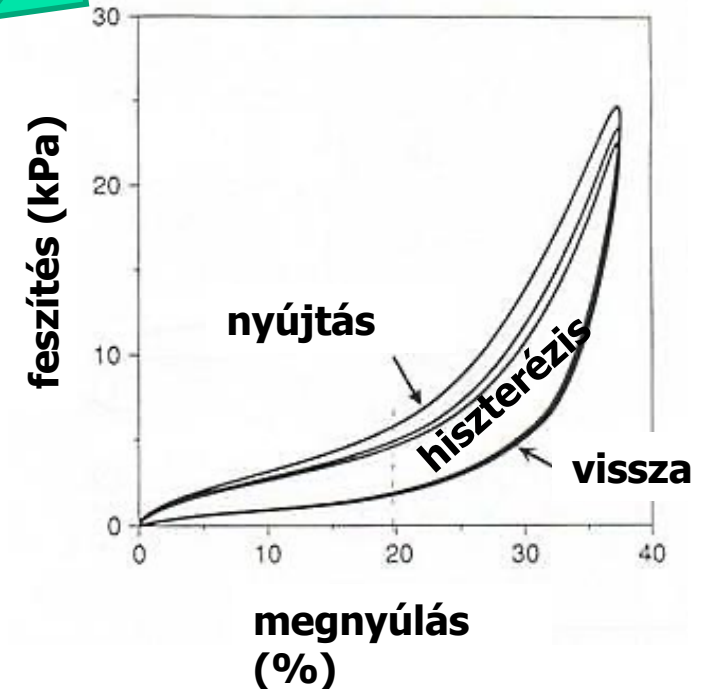
A titinmolekula az izom passzív rugalmasságának fő meghatározója

Egyedi titin molekula

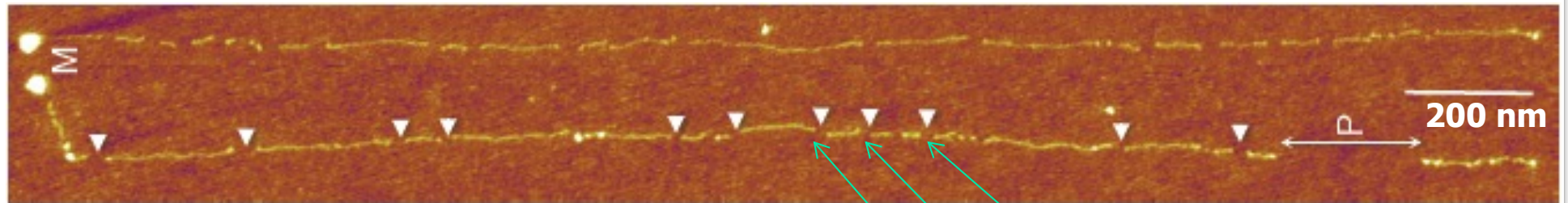
Molekuláktól a szövetig
Az izom rugalmassága a titin molekuláris rugalmasságával magyarázható

Izomrost

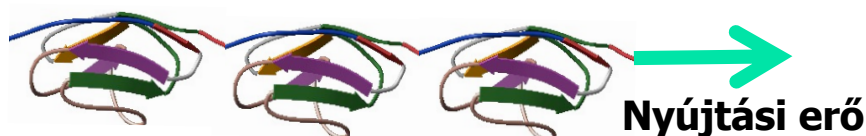
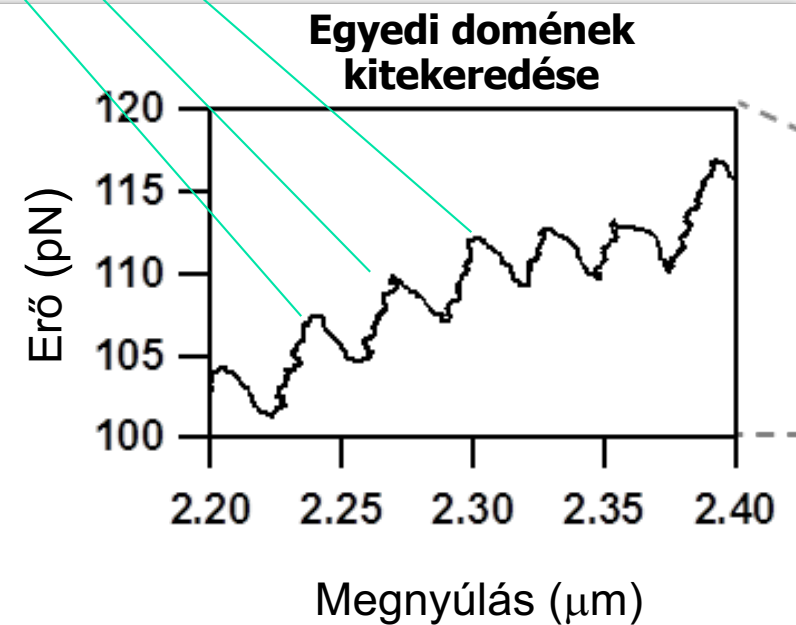
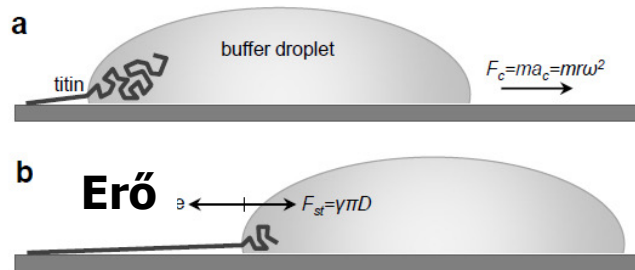

Erő hatására hogyan változik a titin szerkezete?

Molekula nyújtás visszahúzódnó folyadék meniszkusszal

Lehet-e csomót köti egy DNS molekulára?

Igen! A DNS hajlékony...

